

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Τμήμα Φιλολογίας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Τμήμα Φιλοσοφίας – Παιδικής Ψυχολογίας

Μεταπτυχιακό Ηθικής Φιλοσοφίας

Μάθημα: Ηθική και Αρχαιολογία

Επιβλέπουσα: Επικ. Καθηγήτρια Ιωάννα Σπηλιοπούλου

Συνεπιβλέποντες: Καθηγήτρια Ευρυδίκη Αντζουλάτου – Ρετσίλα, Δρ Δημήτριος
Μαγριπής

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Βρυώνης Παναγιώτης

Αριθμός Μητρώου: 132009008

Θέμα Διπλωματικής Εργασίας

**«Η ηθική της αναδείξεως, της προβολής και της διαχείρισεως των
αρχαιολογικών χώρων: Η περίπτωση της Νεμέας»**

Καλαμάτα 2012

Η ηθική της αναδείξεως, της προβολής και της διαχειρίσεως των αρχαιολογικών χώρων: Η περίπτωση της Νεμέας

Εισαγωγή	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Νεμέα.....	4
1.1 Η ιστορία και η ονομασία του χώρου της Νεμέας.....	4
1.2 Τα Νέμεα ή Νέμεια και η πολιτική τους σημασία. Τα σύγχρονα Νέμεα.	5
1.3 Ο αρχαιολογικός χώρος της Νεμέας	9
1.4 Το αρχαίο Στάδιο της Νεμέας	10
1.5 Ο Ναός του Διός.....	10
1.6 Η Χριστιανική Βασιλική	12
1.7 Το Ηρώον του Οφέλτη	14
1.8 Ο Ιππόδρομος.....	16
1.9 Η Δεξαμενή	17
1.10 Οι Οίκοι, το Εστιατόριο και οι Κλίβανοι.....	17
1.11 Ο Ξενώνας.....	18
1.12 Το Λουτρό.....	18
1.13 Το Μουσείο της Νεμέας.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η έννοια των αρχαιοτήτων και η προστασία τους	21
2.1 Ο θησαυρός των Αηδονιών	24
2.2 Η νομοθεσία περί αρχαιοτήτων στον ελληνικό χώρο	27
2.3 Η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. «Οι συμβάσεις της UNESCO στη δεκαετία του ‘70».....	28
2.4 Η Σύμβαση UNIDROIT για τα κλοπιμαία ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά	29
2.4.1 Η απόδοση των κλοπιμαίων πολιτιστικών αγαθών	30

2.4.2	Επιστροφή παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	Η ηθική διάσταση της ανάδειξης και διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων.....	33
3.1	Σύγχρονη ανάδειξη και διαχείριση αρχαιολογικών χώρων και μνημείων....	35
3.1.1	Η αναστύλωση του ναού του Διός στη Νεμέα	37
3.2	Προβλήματα στην πρακτική ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων	40
3.2.1	Θεώρηση των μνημείων ως ανεξαρτήτων αντικείμενων.....	41
3.2.2	Θεώρηση των μνημείων ως ερειπίων	41
3.2.3	Αρχιτεκτονικός υπερσχεδιασμός της ανάδειξης των μνημείων	41
3.3	Η ανάδειξη των αρχαιοτήτων ως δημιουργία	42
3.4	Προβληματισμός για τη διατήρηση και τη συντήρηση μνημείων <i>insitu</i>	44
3.5	Προβληματισμός για τη συντήρηση και ανάδειξη ανθρωπίνων υπολειμμάτων.....	46
3.6	Προβληματισμός για την αξία της ανάδειξης μνημείων διαφορετικής εποχής	49
3.7	Η ηθική της ανάδειξης	50
3.8	Η έννοια της διαχείρισης μνημείων	53
3.8.1	Οι τομείς της διαχείρισης.....	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	Επίλογος	57
	Βιβλιογραφία	60
	Πηγές εικόνων	64
	Παράρτημα: Προσωπική συνέντευξη από τον πρώην επικεφαλής αρχαιολόγο της Νεμέας Stephan G. Miller (8/6/2011)...	65
	Εικόνες.....	71

Εισαγωγή

Η παραμέληση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, οι αποτυχημένες επεμβάσεις συντήρησης και αποκατάστασης που έγιναν στο παρελθόν χωρίς να υπάρχει ο σωστός σχεδιασμός, καθώς και η παραχώρησή τους για πολιτιστικές ή άλλου είδους εκδηλώσεις αποτελούν ορισμένα από τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η πολιτιστική μας κληρονομιά στις μέρες μας.

Στην εποχή μας έχει υπερισχύσει η άποψη ότι τέτοιου είδους προβλήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν. Η λύση μπορεί να δοθεί μόνο διαμέσου μιας καλοσχεδιασμένης πολιτικής διαχείρισης των αρχαιοτήτων, που θα λαμβάνει υπόψη της η διατήρηση των αξιών, ηθικών και κοινωνικών, τις οποίες ενσωματώνουν και μεταφέρουν στο βάθος των αιώνων.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι η διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων δεν είναι μία απλή υπόθεση. Αντιθέτως, αποτελεί μία σύνθετη διαδικασία με ποικίλες παραμέτρους, όπως η διατήρηση και συντήρηση των στοιχείων που τα συνιστούν, οι διαθέσιμοι πόροι, το θεσμικό πλαίσιο, η επιστημονική τεκμηρίωση, καθώς και η αξιοποίηση και ανάδειξή τους.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να θέσει ερωτήματα που αφορούν την ηθική της ανάδειξης και της διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων και των ανασκαφών. Η εργασία αυτή δεν αποσκοπεί στο να δώσει σαφείς απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά αλλά να προβληματίσει τον αναγνώστη και να τον κάνει να σκεφτεί επί του θέματος. Στόχος της είναι να προβάλει τις απόψεις που επικρατούν σήμερα στην επιστημονική κοινότητα και να παρουσιάσει ένα παράδειγμα ηθικής ανάδειξης, το αρχαιολογικό πάρκο της Νεμέας.

Θα επιθυμούσα να ευχαριστήσω την καθηγήτριά μου κα. Ιωάννα Σπηλιοπούλου για την υπομονή που έδειξε στα λάθη μου και για τη συμπαράστασή της στην εκπόνηση της εργασίας μου. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τα μέλη της βιβλιοθήκης της Σχολής μας, που με βοήθησαν με προθυμία στην αναζήτηση της βιβλιογραφίας. Ξεχωριστή μνεία οφείλεται στον επικεφαλής αρχαιολόγο Stephan G. Miller, που προσφέρθηκε να βοηθήσει στην έρευνά αυτή, παρέχοντας απαντήσεις σε καίρια ερωτήματα. Τον ευχαριστώ θερμά.

Κεφάλαιο 1

Νεμέα

1.1 Η ιστορία και η ονομασία του χώρου της Νεμέας

Υπό το όνομα Νεμέα, δεν γνωρίζουμε κάποιον αρχαίο οικισμό. Οι πληροφορίες που έχουμε από τις αρχαίες πηγές, συσχετίζουν μυθολογικά την αρχαία Νεμέα με τον πρώτο άθλο του Ηρακλή σύμφωνα με τον οποίο σκοτώνει το λιοντάρι της, και με έναν αρχαίο μύθο σύμφωνα με τον οποίο πήρε το όνομά της από την ομώνυμη θεά, θυγατέρα του ποταμού Ασωπού.

Ο Οφέλτης ήταν ο μικρός γιος της Ευρυδίκης και του Λυκούργου, βασιλιά της Νεμέας. Για τον Οφέλη είχε προφητευτεί με χρησμό από τους Δελφούς ότι εάν άγγιζε την γη πριν να αρχίσει να περπατά, θα τον έβρισκε ο θάνατος. Όταν οι Επτά επί Θήβας βρέθηκαν στην περιοχή αναζητώντας μία πηγή που να μην έχει δηλητηριάσει ο Θεός Διόνυσος, εκεί συνάντησαν την τροφό του Οφέλη και εξόριστη Βασίλισσα της Λήμνου, Υψιπύλη.

Η Υψιπύλη οδήγησε τους ηγέτες σε κοντινή πηγή και αγνοώντας τον χρησμό, άφησε πάνω σε ένα άγριο λίκνο τον μικρό Οφέλη, ώστε να προσφέρει ικεσία στον Διόνυσο. Εκείνη την στιγμή εμφανίστηκε ένα φίδι και δάγκωσε θανατηφόρα τον Οφέλη. Οι παραλλαγές του μύθου άλλοτε θέλουν να εκφράζει το φίδι τον θυμό του Θεού και άλλοτε να είναι ο φύλακας δράκος της πηγής.

Επιστρέφοντας ο ηγέτης των επτά, Άδραστος, σκότωσε το φίδι ενώ ο Αμφιάραος είπε πως ήταν κακό σημάδι και ονόμασε το παιδί Αρχέμωρο, που σημαίνει «αρχηγός του θανάτου». Θέλοντας να εξευμενίσουν τους θεούς οι επτά άντρες, καθιέρωσαν τους αγώνες των Νεμείων.¹

Εκτός από τον προαναφερθέντα μύθο υπάρχει ακόμη μία πιο πρόσφατη εκδοχή σχετικά με την ονομασία της περιοχής. Οι κάτοικοι του χωριού Λεκώσι, πίσω από το βουνό του Αϊ-Λια, που ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία, το καλοκαίρι

¹ Κωστούρος 2008: 145.

κατέβαζαν τα κοπάδια τους να βοσκήσουν στις βαλτώδεις περιοχές του σημερινού κάμπου της Νεμέας, όπου λόγω των πολλών νερών υπήρχε αρκετή βλάστηση.

Στους πρόποδες του δυτικού Αϊ-Λια έφτιαχναν τις καλύβες τους, δημιουργώντας έναν οικισμό, που πήρε το όνομα Άγιος Γεώργιος. Τον χειμώνα γύριζαν στο χωριό τους, αφού ήταν αρκετά ζεστό και όχι πολύ υγρό όπως ο βάλτος. Το χωριό ερήμωσε κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Οι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στον Άγιο Γεώργιο, όπου σιγά-σιγά αναπτύχθηκε ένας σπουδαίος πολιτισμός. Αργότερα ο οικισμός αυτός έλαβε και το τελικό του όνομα «Νεμέα».

1.2 Τα Νέμεα ή Νέμεια και η πολιτική σημασία τους. Τα σύγχρονα Νέμεα

Κάθε δύο χρόνια, στην κοιλάδα της Νεμέας, ανάμεσα στον Φιλιούντα και τις Κλεωνές, τελούνταν τα «Νέμεα». Όπως αναφέρθηκε και πριν, τα «Νέμεα» τα ίδρυσε ο Αράδαστος προς τιμήν του ήρωα Οφέλη, γιου του βασιλιά της Νεμέας Λυκούργου, που πέθανε από δάγκωμα φιδιού. Η αρχή του, με βάση το «Πάριο Χρονικό», τοποθετείται στα 1251 π.Χ, και η παράδοση τα συνδέει με ταφικούς αγώνες προς τιμήν των «Επτά επί Θήβας». Μία ακόμη παράδοση, συνδέει τα «Νέμεα» με τον Ηρακλή και τον μύθο του Λέοντα της Νεμέας. Είναι πολύ πιθανό, λόγω του ταφικού τους χαρακτήρα, οι Ελλανοδίκες να φορούσαν πένθιμο ένδυμα. Οι αρχαίες πηγές μάς μαρτυρούν ως πρώτο έτος των αγώνων το 573 π.Χ., ενώ αναφέρουν επίσης ότι το Ιερό, όπως και ο ναός, ανήκαν στον Δία.

Μετά τους ελληνοιστικούς χρόνους στο πρόγραμμα των αγώνων περιλαμβάνονταν και μουσικοί αγώνες και ορισμένα αγωνίσματα: το στάδιο, ο δόλιχος, ο δίαυλος, η πάλη, το πένταθλο και το παγκράτιο και παράλληλα οι ιπποδρομίες, ο δρόμος των οπλιτών και οι αρματοδρομίες.

Οι αγώνες στην Νεμέα γιορτάζονταν από τους αρχαίους Έλληνες ως ένα μέρος του κύκλου όλων των αρχαίων εορτών τους. Στους χώρους όπου τελούνταν οι αγώνες και κατά τη διάρκεια αυτών των εορτών, μία ιερή εκχειρία σταματούσε κάθε εχθροπραξία. Όλοι οι Έλληνες, Σπαρτιάτες, Αθηναίοι, Κορίνθιοι, Αργείοι, Μακεδόνες και Κρήτες, αφού αποδέχονταν την κοινή τους καταγωγή

συγκεντρώνονταν όλοι μαζί. Στην ιστορία της ανθρωπότητας αυτή υπήρξε μία πρώτη συναίνεση για την ειρήνη.²

Η Νεμέα στην αρχαιότητα ήταν ένα διεθνές πολιτιστικό κέντρο, αλλά μόνο σε ότι αφορά τους αγώνες. Ένας σημαντικός παράγοντας που η Νεμέα προσφερόταν ως αθλητικό θρησκευτικό κέντρο των αγώνων, ήταν το γεγονός ότι βρισκόταν σε γεωπολιτικό σημείο στους λόφους των Αρκαδικών βουνών, σε υψόμετρο σχεδόν 350 μέτρων.

Η Νεμέα, όπως ήταν φυσικό, είχε επηρεαστεί κατά πολύ από τις πόλεις οι οποίες την περιστοίχιζαν. Οι σημαντικές πόλεις - κράτη που βρίσκονταν γύρω της (η Κόρινθος στα βορειοανατολικά, η Αργολίδα στον νότο και την ανατολή, η Αρκαδία στο νοτιοδυτικό σημείο και η Αχαΐα στα βορειοδυτικά) συνέβαλαν στη διαμόρφωση της πόλης κράτους της Νεμέας.

Ο τόπος διεξαγωγής των αγώνων επηρεαζόταν σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική. Η προεδρία των αγώνων, όπως επιβεβαιώνεται και από τον Πίνδαρο, ανήκε στις Κλεωνές, γι' αυτό και ο λυρικός ποιητής, αναφερόμενος στις νίκες των αθλητών στα Νέμεα χρησιμοποιεί την φράση «Κλεωναίου τ' άπ' άγώνος».³

² Τουλουμτζόγλου 2004: 58-59.

³ Πίνδαρος, 4ος Νεμεωνικός.

ΤΙΜΑΣΑΡΧΩ ΛΙΓΙΝΗΤΗ ΠΑΙΔΙ ΠΑΛΛΙΣΤΗ

Άριστος εύφροσύνα πόνων κεκριμένων

ίατρος: αϊ δέ σοφαί

Μοισᾶν θύγατρεις άοιδαί θέλξαν νιν άπτόμεναι.

οὐδὲ θερμὸν ὕδωρ τόσον γε μαλθακὰ τέγγει 5

γυῖα, τόσπον εύλογία φόρμιγγι συνάορος.

[10] ῥῆμα δ' έργμάτων χρονιώτερον βιοτεύει,

ὄ τι κε σὺν Χαρίτων τύχα

γλώσσα φρενὸς έξέλοι βαθείας.

τό μοι θέμεν Κρονίδα τε Δί καὶ Νεμέα 10

Τιμασάρχου τε πάλα

ὕμνου προκώμιον εἴη: δέξαιτο δ' Αἰακιδᾶν

[20] ἠὔπυργον Ἔδος, δίκω ξεναρκέϊ κοινὸν

φέγγος. εἰ δ' ἔτι ζαμενεῖ Τιμόκριτος ἀλίω

σὸς πατήρ ἔθάλπεται, ποικίλον κιθαρίζων 15

θαμά κε, τῷδε μέλει κλιθείς,

υἶδὸν κελάδησε καλλίνικον

Κλεωναίου τ' άπ' άγώνος ὄρμον στεφάνων

Η ανάθεση των αγώνων στις Κλεωνές αποκαλύπτει τις καλές σχέσεις που είχε η κωμόπολη αυτή με το Άργος. Όταν όμως το 460 π.Χ. οι σχέσεις των Κλεωνών με το Άργος κλονίστηκαν, οι Αργείοι πήραν στα χέρια τους την προεδρία των Αγώνων. Από τότε και μέχρι τα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. όταν ξεκίνησε η διεξαγωγή των αγώνων στο Άργος, οι αγώνες διεξάγονταν στην Νεμέα.

Στα μέσα του 3ου αιώνα, ο Άρατος, ο οποίος βρισκόταν σε πόλεμο με το Άργος, διέταξε την διεξαγωγή των Νεμέων στις Κλεωνές. Την ίδια όμως περίοδο οι αγώνες τελούνταν και στο Άργος. Οι σύμμαχοι της Αχαϊκής συμπολιτείας υπό την αρχηγία του Άρατου, αποφάσισαν να συλλάβουν και να πουλήσουν ως δούλους τους αθλητές, οι οποίοι είχαν λάβει μέρος στους αγώνες του Άργους, καταπατώντας τον θεσμό της Ιεράς Εκεχειρίας.

Η πράξη αυτή του Άρατου δείχνει με σαφήνεια την ισχύ που είχε μία πόλη, η οποία τελούσε πανελλήνιους ιερούς αγώνες. Ο Άρατος μετέφερε τους αγώνες στις Κλεωνές, θέλοντας να αποδείξει την κυριαρχία του. Όταν λοιπόν οι Αργείοι τόλμησαν να τελέσουν ξεχωριστούς αγώνες, τιμωρήθηκαν με τη βαρύτερη ποινή της δουλείας.

Ακόμα και στους μύθους μπορούμε να διακρίνουμε πολιτική αιτιότητα. Συσχετίζοντας την εκδοχή του Ησιόδου με αυτή του Επιμενίδα, καθίσταται σαφής η προσπάθεια να ενοποιηθεί η παράδοση με την θρησκεία. Η τοπική παράδοση αναφέρει ότι το λιοντάρι ανατράφηκε από την Σελήνη, ενώ ο Ησίοδος αποδίδει την ανατροφή του στην Ήρα. Είναι έκδηλη η προσπάθεια να ενταχθεί η θεά στην θρησκευτική παράδοση του τόπου.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην εισαγωγή του επεισοδίου με τον Μόλορχο στον μύθο, το οποίο ενσωματώθηκε αργότερα, προκειμένου να εξηγηθεί η ίδρυση των αγώνων. Αυτό, τουλάχιστον, μπορούμε να αντιληφθούμε ότι εννοεί ο Καλλίμαχος, όταν χαρακτηρίζει το επεισόδιο με τον Μόλορχο «αίτιον».

Εν συνεχεία, προσπαθώντας να κάνουν τον μύθο πιο εντυπωσιακό για να τραβήξουν την προσοχή του κόσμου, ανέφεραν ότι το λιοντάρι, πάνω στην μάχη, είχε καταφέρει να κόψει ένα δάχτυλο του Ηρακλή. Στην αρχαιότητα μάλιστα, έδειχναν και το σημείο, όπου είχε ταφεί το δάχτυλο του ήρωα.

πέμψαντα καὶ λιπαρῶν

[30] εὐωνύμων ἀπ' Ἀθανῶν, Θήβαις τ' ἐν ἑπταπύλοις, 20

Η Ιερά Εκεχειρία κάποιες φορές χρησιμοποιούταν για την εξυπηρέτηση πολιτικών συμφερόντων. Ένα παράδειγμα είναι οι Αργείοι, οι οποίοι το 390 π.Χ. προκειμένου να αποτρέψουν εισβολή των Σπαρτιατών κατά την διάρκεια εχθροπραξιών, έστειλαν κήρυκες να αναγγείλουν την έναρξη της Ιεράς Εκεχειρίας των αγώνων. Παρόλα αυτά οι Σπαρτιάτες αντιλήφθηκαν την τακτική των Αργείων και παίρνοντας την συγκατάθεση των μαντείων του Απόλλωνα και του Δια, εισέβαλαν στο Άργος και τιμώρησαν τόσο σκληρά τους Αγίους, ώστε δεν προσπάθησαν ποτέ ξανά να χρησιμοποιήσουν την εκεχειρία ως πρόφαση για να πετύχουν πολιτικούς ή στρατιωτικούς σκοπούς.⁴

Οι ιεροί πανελλήνιοι αγώνες της Νεμέας θεωρούνται, μαζί με τους αγώνες των Δελφών, της Ολυμπίας και των Ισθμίων, πρόγονοι των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων. Οι σημερινοί κάτοικοι της περιοχής, σε συνεργασία με τους Αμερικανούς αρχαιολόγους του πανεπιστημίου Berkeley της California, που ανέσκαψαν το αρχαίο στάδιο της Νεμέας, ξεκίνησαν μία προσπάθεια αναβίωσης των αρχαίων αγώνων, μετά από 2.300 χρόνια, με στόχο να υπενθυμίσουν το αληθινό πνεύμα των Ολυμπιακών Αγώνων.

Είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε ότι πολλοί άνθρωποι των γραμμάτων και της τέχνης πήραν μέρος στην προσπάθεια αυτή και ανακηρύχθηκαν μέλη της τιμητικής επιτροπής. Ορισμένοι από αυτούς είναι ο Ευάγγελος Βενιζέλος, ο Θάνος Μικρούτσικος, ο Μίκης Θεοδωράκης, ο Ζυλ Ντασσέν, καθώς επίσης και ο Ουμπέρτο Έκο.

Η «Νεμεάδα», όπως ονομάστηκε η τελετή αναβίωσης των Νεμέων, είναι μία παγκόσμια αθλητική γιορτή, που επιχειρεί να αποκαταστήσει αυθεντικά την σύνδεση του σήμερα με το αρχαίο ελληνικό αθλητικό ιδεώδες. Η 1η Νεμεάδα διεξήχθη την 1η Ιουνίου 1996 με συμμετοχή περισσότερων των 500 ανθρώπων από 29 χώρες, ηλικίας 12 έως 88 ετών. Τις εκδηλώσεις παρακολούθησαν περισσότεροι από 6000 άνθρωποι, από ολόκληρο τον κόσμο. Η 2η Νεμεάδα έγινε στις 3 και 4 Ιουνίου του 2000. Έλαβαν μέρος περισσότεροι των 800 ανθρώπων, από 46 χώρες. Η 3η Νεμεάδα ξεκίνησε στις 31 Ιουλίου 2004 και όπως και στις προηγούμενες, έλαβαν μέρος εκατοντάδες άνθρωποι από ολόκληρο τον πλανήτη.

⁴ Μουρατίδης, 2000: 266.

Το πρόγραμμα των αγώνων, εκτός από γυμνικούς αγώνες, περιλαμβάνει μουσική και χορό, ενώ στην πρώτη Νεμεάδα το τέλος των αγώνων σηματοδοτήθηκε από την παρουσίαση θεατρικής παράστασης με θέμα την μυθική εκδοχή της έναρξης των αγώνων από τους «Επτά επί Θήβας».

Στους σύγχρονους αγώνες μπορεί να δηλώσει συμμετοχή ο καθένας με μόνη προϋπόθεση να μην έχει χρηματοδότη, ενώ ο εθελοντισμός παίζει σπουδαίο ρόλο. Οι συμμετέχοντες είναι ξυπόλυτοι και ντυμένοι με γλαμύδες, η μόνη διαφοροποίηση από τους αρχαίους αγώνες, ενώ συμμετέχουν για την τιμή, καθώς δεν υπάρχει έπαθλο, παρά μόνο στεφάνωμα με αγριοσέληνο.

Κατά τη διάρκεια των αγώνων αποδίδονται ύμνοι προς τον Νέμιο Δία και την Γη, ενώ οι Ελλανοδίκες φορούν την κλασική για τα Νέμεα μαύρη γλαμύδα. Αξιοσημείωτο είναι πως στα Νέμεα λαμβάνει χώρα το παγκράτιο, άθλημα που αναβίωσε για πρώτη φορά εκεί και σύντομα θα ενταχθεί και στο πρόγραμμα των Ολυμπιακών αγώνων.⁵

1.3 Ο αρχαιολογικός χώρος της Νεμέας

Τετρακόσια μέτρα νοτιοανατολικά του δωρικού ναού του Δία, που χτίστηκε το 330 π.Χ., βρίσκεται το αρχαίο στάδιο της Νεμέας (**Εικ. 1**). Στον ιδιαίτερα στενόμακρο βωμό που εντοπίζεται στα ανατολικά του ναού, ορκίζονταν οι αθλητές πριν από τους αγώνες. Τα δύο αυτά θαυμάσια μνημεία μαζί με τα λουτρά, τους Οίκους, το Ηρώον του Οφέλη, τον Ξενώνα, και το Μουσείο της Νεμέας συνθέτουν άτυπα ένα αρχαιολογικό πάρκο, το οποίο ήταν αποτέλεσμα μίας προσπάθειας που ξεκίνησε και ολοκλήρωσε το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Berkeley σε συνεργασία με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών της Αθήνας και κάτω από την επίβλεψη του Υπουργείου Πολιτισμού. Η ανασκαφή του αρχαίου σταδίου της Νεμέας άρχισε το 1974 και αποπερατώθηκε το 1991.

⁵ Αρβαντιδου 2008.

1.4 Το αρχαίο Στάδιο της Νεμέας

Το πρώιμο ελληνιστικό στάδιο βρίσκεται 450 μ. νοτιοανατολικά του ναού του Διός (Εικ. 2). Η θέση του επισημαίνεται από τρεις σύγχρονους λευκούς ιστούς σημαιών στην είσοδό του, οι οποίοι είναι ορατοί από το ιερό. Οι ανασκαφές και η έρευνα έχουν δείξει με βεβαιότητα ότι το στάδιο κατασκευάστηκε περίπου το 330-320 π.Χ. και χρησιμοποιήθηκε μόνον έως τη μεταφορά των αγώνων στο Άργος, το 271 π.Χ. Μετέπειτα αποτέλεσε χώρο αγροτικής δραστηριότητας μέχρι και τον 13^ο αι. μ.Χ. Με λίγα λόγια, το στάδιο περιορίστηκε σε χρήση μόλις 60 ετών. Έφερε αποδυτήριο αλλά και χώρο θέασης για τους θεατές. Δυστυχώς η κατάστασή του δεν επιτρέπει την εξαγωγή περισσότερων πληροφοριών.

1.5 Ο Ναός του Διός

Στο ιερό του Δία της Νεμέας, πάνω στα ερείπια ενός αρχαϊκού ναού, ιδρύθηκε ανάμεσα στο 330 και το 320 π.Χ., ένα καινούργιο κτίσμα. Αυτός ο περίπτερος ναός επαναλαμβάνει σε ελαφρά μεγαλύτερη κλίμακα με ακρίβεια τις διαστάσεις και τις αναλογίες του ναού της Τεγέας, αντιγράφοντας πιστά τις αρχιτεκτονικές του λεπτομέρειες όπως για παράδειγμα τις λεοντοκεφαλές και τις βλαστόσπειρες ακάνθων της σίμης, γι' αυτό αποδίδεται στον ίδιο καλλιτέχνη, τον Σκόπα (Εικ. 3).⁶

Ο Πausανίας, κατά το πέρασμά του από τη Νεμέα στα μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ., περιγράφει χαρακτηριστικά: «αξίζει να δει κανείς το ναό του Νεμείου Διός, ακόμα κι αν έχει καταρρεύσει η οροφή και λείπει το λατρευτικό άγαλμα».⁷ Κατά το πέρασμά του από το Άργος, περιγράφει επίσης ένα χάλκινο άγαλμα του Δία στο εκεί ιερό του Νεμείου Διός, το οποίο αποδίδει στον γλύπτη Λύσσιπο από τη Σικυώνα, του οποίου η

⁶ Gruben, 2000: 148-151.

⁷ Πausανίας, 2.15.2.

ἐκ Κλεωνῶν δέ εἰσιν ἐς Ἄργος ὁδοὶ δύο, ἡ μὲν ἀνδράσιν εὐζώνους καὶ ἔστιν ἐπίτομος, ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ καλουμένου Τρητοῦ, στενὴ μὲν καὶ αὐτὴ περιεχόντων ὀρῶν, ὀχήμασι δὲ ἔστιν ὁμῶς ἐπιτηδειοτέρα. ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὸ σπήλαιον ἔτι δείκνυται τοῦ λέοντος, καὶ ἡ Νεμέα τὸ χωρίον ἀπέχει σταδίους πέντε καὶ δέκα. ἐν δὲ αὐτῇ Νεμείου τε Διὸς ναὸς ἔστι θεᾶς ἄξιος, πλὴν ὅσον κατερρηθήκει τε ὁ ὄροφος καὶ ἄγαλμα οὐδὲν ἔτι ἐλείπετο· κυπαρίσσων τε ἄλσος ἔστι περὶ τὸν ναόν, καὶ τὸν Ὀφέλην ἐνταῦθα

δραστηριότητα τοποθετείται στο δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ.⁸ Είναι πιθανό, το άγαλμα αυτό να ήταν τοποθετημένο στον ναό του Δία στη Νεμέα και να μεταφέρθηκε από τη Νεμέα στο Άργος, όταν μεταφέρθηκαν εκεί οι αγώνες. Νομισματικές μαρτυρίες από το Άργος υπαινίσσονται ότι επρόκειτο για άγαλμα του ισταμένου Διός γυμνού, που κρατούσε σκήπτρο στο δεξί του χέρι και έφερε αετό στα πόδια του.⁹

Περίπου το 330 π.Χ., στην Αρχαία Νεμέα, εκεί όπου στους μυθολογικούς καιρούς ο ημίθεος Ηρακλής πραγματοποίησε τον πρώτο από τους άθλους του, σκοτώνοντας τον περίφημο λέοντα και όπου στους ιστορικούς χρόνους διοργανώνονταν οι φημισμένοι Νέμεοι Αγώνες, κτίσθηκε ο ναός του Νεμείου Διός.¹⁰

Ο ναός αυτός αποτελούσε χαρακτηριστικό δείγμα μνημείου του τέλους της κλασικής και της αρχής της ελληνοιστικής περιόδου, συνδυάζοντας και τους τρεις αρχαίους ελληνικούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς κυρίως τον δωρικό με στοιχεία ιωνικού και κορινθιακού ρυθμού. Χαρακτηριστικά έφερε εξωτερικά ένα περιστύλιο δωρικού ρυθμού, ενώ εσωτερικά έφερε κιονοστοιχία κορινθιακού ρυθμού. Πάνω από το επιστύλιο υπήρχε μία κιονοστοιχία ιωνικού ρυθμού.¹¹ Όπως ήδη αναφέραμε, πολλοί συγκρίνουν τον συγκεκριμένο ναό με αυτόν της Αθηνάς στην Τεγέα, λόγω των πολλών ομοιοτήτων που έχουν μεταξύ τους και υποθέτουν ότι και οι δύο ναοί κτίστηκαν από τον ίδιο αρχιτέκτονα.¹²

Ο ναός δεν έφερε γλυπτό διάκοσμο, αλλά διέθετε ένα μοναδικό χαρακτηριστικό, μία υπόγεια κρύπτη στο πίσω μέρος του σηκού, η χρήση της οποίας δεν έχει ακόμα διευκρινισθεί. Η πιο πιθανή ερμηνεία είναι ότι χρησίμευε ως χώρος τοπικού μαντείου.

Κάτω από τον ναό του Διός υπήρχε ένας πρωιμότερος ναός, που οικοδομήθηκε το πρώτο τέταρτο του 6ου αιώνα π.Χ. και καταστράφηκε βίβια πριν από το τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. Από τον πρώιμο ναό σώζονται στη θέση τους ελάχιστα ερείπια,

⁸ Πausanias, 2.20.3.

πλησίον δέ εἰσιν ἔπειρασμένοι λίθῳ Κλέοβις καὶ Βίτων αὐτοὶ τε ἔλκοντες τὴν ἄμαξαν καὶ ἐπ' αὐτῆ ἄγοντες τὴν μητέρα ἐς τὸ Ἡραῖον. τούτων δὲ ἀπαντικρὺ Νεμείου Διός ἐστιν ἱερόν, ἄγαλμα ὀρθὸν χαλκοῦν, τέχνη Λυσίππου. μετὰ δὲ αὐτὸ προελθοῦσιν ἐν δεξιᾷ Φορωνέως τάφος ἐστίν· ἐναγίζουσι δὲ καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι τῷ Φορωνεῖ.

⁹ Miller, 1990: 142-143.

¹⁰ Gruben, 2000: 148-151.

¹¹ Hill, 1968: 243.

¹² Εγκυκλοπαίδεια *Νέα Δομή*, 1996: 107-108.

μολονότι στις ανασκαφές έχουν βρεθεί αρκετοί λίθοι και κέραμοι, που προέρχονται από αυτόν. Είχε τον ίδιο προσανατολισμό, αλλά ήταν λίγο νοτιότερα. Επίσης ήταν μικρότερος του ύστερου ναού, αλλά μεγαλύτερος σε μήκος. Δεν έφερε περιστύλιο, αλλά ήταν πιθανόν μία απλή κατασκευή με δίστηλη εν παραστάσει πρόσοψη και μία επικλινή στέγη στη δυτική του πλευρά.

Η καταστροφή του ναού που ξεκίνησε σταδιακά από τον 2^ο αι. προκλήθηκε τόσο από τα στοιχεία της φύσης (σεισμοί), αλλά κυρίως από ανθρώπινη παρέμβαση. Κατά την παλαιοχριστιανική εποχή αποσυναρμολογήθηκαν οι περισσότεροι από τους τριανταέξι δωρικούς κίονες, το υλικό των οποίων χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή μιας μικρής χριστιανικής βασιλικής, η οποία δέσποζε σε μικρή απόσταση από τα ερείπια του ναού. Το γεγονός ότι οι κίονες βρέθηκαν πεσμένοι ακτινικά, δείχνει ότι η καταστροφή δεν προήλθε από τα φυσικά αίτια ενός σεισμού, όπου οι σπόνδυλοι των κίωνων θα έπεφταν δεξιά - αριστερά του κατακόρυφου άξονα του κάθε κίονα, αλλά από ανθρώπινη παρέμβαση. Με άλλα λόγια, οι κίονες "σπρώχτηκαν", προκειμένου να χρησιμοποιηθεί τόσο το συνδετικό υλικό όσο και οι ίδιοι οι σπόνδυλοί τους, οι οποίοι έπεσαν προς την συγκεκριμένη κατεύθυνση, μάλλον κατά την διάρκεια του 5^{ου} αι. π.Χ.¹³

Από τους κίονες του περιστυλίου παρέμεινε όρθιος μόνο ένας, ενώ οι άλλοι δύο που διασώθηκαν στην αρχική τους θέση είναι αυτοί που ορίζουν την είσοδο στον πρόναο. Γενικά, από τους τριανταέξι δωρικούς κίονες του ναού ελάχιστοι κατάφεραν να μείνουν όρθιοι στο πέρασμα του χρόνου, ενώ ορισμένοι αναστηλώθηκαν με τρόπο υποδειγματικό.

1.6 Η Χριστιανική

Στη νότια πλευρά του ναού διακρίνουμε τα ερείπια μίας παλιάς Βασιλικής. Η Βασιλική αποτελούσε το επίκεντρο της παλαιοχριστιανικής κοινότητας, που αναπτύχθηκε κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο στη Νεμέα. Δυστυχώς η εικόνα του επισκέπτη για τον ναό είναι σήμερα αρκετά περιορισμένη, λόγω του ότι έχει υποστεί μεγάλες καταστροφές με την πάροδο των αιώνων. Συγκεκριμένα μόνο ορισμένα

¹³ Miller, 2005: 91-213.

τιμήματα των τοίχων έχουν διασωθεί, τα οποία και μάς βοηθούν να αποτυπώσουμε την εικόνα που πιθανότατα να είχε ο ναός πριν γκρεμιστεί.

Η πρώτη ανασκαφή του ναού ξεκίνησε το 1924. Το σχέδιό του είναι σχετικά απλό και ο τύπος και οι διαστάσεις του αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα των μικρών επαρχιακών βασιλικών του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα. Έφερε ένα πλατύ κεντρικό κλίτος, μήκους 23,5 μέτρων περίπου και πλάτους 7,50 μέτρων. Εκατέρωθέν του, φέρει κλίτη με ίδιο μήκος και πλάτος περίπου 3,50 μέτρων, ενώ στον ανατολικό τοίχο φέρει ανίδα μήκους 4,5 μέτρων.

Στο δυτικό άκρο του και εγκάρσια προς τον ναό βρίσκεται ο ορθογώνιος νάρθηκας με διαστάσεις 16,50 με 4,50 μέτρα, ο οποίος προεκτείνεται δεξιά και αριστερά του κυρίως ναού κατά 4,50 μέτρα, με την προσθήκη δύο πλευρικών δωματίων. Βόρεια του ναού υπήρχε και ένα ακόμα ορθογώνιο κτίσμα που χρησίμευε ως βαπτιστήριο, γεγονός που το συμπεραίνουμε από την κολυμπήθρα που υπάρχει στο κέντρο του. Το βαπτιστήριο είναι μεταγενέστερο του ναού, ενώ δεν γνωρίζουμε αν επικοινωνούσε απευθείας με τον ναό.¹⁴

Γύρω από τη Βασιλική αναπτύχθηκε ένας παλαιοχριστιανικός οικισμός, που ήκμασε κατά τον 4^ο και 5^ο αιώνα. Κατά τον 6^ο αιώνα παρουσιάζει παρακμή και εγκαταλείπεται πλήρως. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από την μεγάλη εισροή Σλαβικών φύλων την δεκαετία του 580 μ.Χ. στην Πελοπόννησο και των καταστροφών που προκάλεσαν. Η Νεμέα δεν ανέκαμψε ξανά. Οι ντόπιοι έφυγαν, ενώ οι Σλάβοι δεν εγκαταστάθηκαν στην περιοχή. Έτσι η κοιλάδα της Νεμέας παρέμεινε έρημη έως τον 12^ο αιώνα, κατά την διάρκεια του οποίου έχουμε την επανεμφάνιση ζωής στην περιοχή, αν και δεν κατάφερε ποτέ να φτάσει ξανά στην άλλοτε μεγάλη δόξα της.

Για την κατασκευή των θεμελίων του ναού και όχι μόνο, χρησιμοποιήθηκαν υλικά, όπως πέτρες, αργοί λίθοι, ασβεστολιθικές λιθόπλινθοι, κεραμίδες, δεμένα όλα μεταξύ του με κονίαμα. Πολλά από τα υλικά αυτά πάρθηκαν από τα αρχαία ερείπια της περιοχής, όπως από τον ναό του Διός. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε κατά πόσον τα υλικά αυτά ήταν πεσμένα ή αν οι κτίστες της εποχής προέβησαν στην αφαίρεση-αποκοπή τους από τον αρχαίο ναό. Η λεηλασία όμως δεν τελείωσε εκεί και η ιστορία ήρθε σαν «θεία δίκη» να αλλάξει και πάλι τα πράγματα. Κατά τη διάρκεια των

¹⁴ Miller, 2005: 91-213.

πρώτων ανασκαφών, το υλικό του ναού χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή ενός στεγάστρου, προκειμένου να προστατέψει το αρχαίο Λουτρό, που βρισκόταν στην περιοχή.

Εδώ βλέπουμε σε όλο της το μεγαλείο την τραγική ειρωνεία: Όπως στην αρχαιότητα θυσιάστηκε στον βωμό της χριστιανικής θρησκείας και της εδραίωσής της ένας αρχαίος ειδωλολατρικός ναός προκειμένου με το υλικό του να κατασκευαστεί η Βασιλική, με την ίδια ευκολία οι σύγχρονοι, μη ίσως εκτιμώντας την αξία της Βασιλικής ή μάλλον θεωρώντας την κατώτερη από τα αρχαία κατάλοιπα για διάφορους λόγους δεν διστάζουν να χρησιμοποιήσουν υλικό της για την προστασία τους. Τίθενται όμως μεγάλα ερωτήματα: Τελικά τί είναι αυτό που δίνει αξία σε ένα κτήριο; Είναι ο άνθρωπος ικανός, λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν παύει να αποτελεί ένα ον πεπερασμένο, να θέσει μία κλίμακα αξιών για μνημεία εκατοντάδων ή ακόμα και χιλιάδων ετών; Μήπως κάθε κτίσμα έχει αξία ανεκτίμητη και μοναδική; Μία ξεκάθαρη απάντηση θα ήταν πολύ δύσκολο να δοθεί.

Δεν μπορούμε όμως να πούμε ότι κατά την ύστερη αρχαιότητα δεν υπήρξε σεβασμός στα παλαιότερα ειδωλολατρικά μνημεία. Το γεγονός ότι για την κατασκευή εκκλησιών επιλέγονταν τοποθεσίες αρχαίων ιερών δεν είναι τυχαία. Πολλοί θεωρούν ότι αυτό γινόταν προκειμένου να επιβληθεί η εκάστοτε θρησκεία, στην δεδομένη περίπτωση η χριστιανική, εξαλείφοντας ή αντικαθιστώντας την παλιά ειδωλολατρική θρησκεία, αλλά είναι μόνο αυτό; Μήπως είχε δοθεί μία ηθική αξία στην περιοχή ως λατρευτικού τόπου που ήταν κατά κάποιο τρόπο «εξαγνισμένος»; Πλήθος παραδείγματα με χαρακτηριστικότερο αυτό του Παρθενώνα στην αρχαία Αθήνα, που από χώρο λατρείας της Αθηνάς μετατρέπεται στα βυζαντινά χρόνια σε χριστιανική εκκλησία της Αγίας Σοφίας, μαρτυρούν αυτό το γεγονός.

1.7 Το Ηρώον του Οφέλτη

Το ιερό του Ήρωος Οφέλτη, βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα του αρχαιολογικού χώρου και αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του ιερού του Διός. Το 1979 ανακαλύφθηκε το Ηρώον του Οφέλτη, που ερευνήθηκε περισσότερο το 1980 και το 1983, ενώ εκτεταμένες ανασκαφές συνεχίσθηκαν από το 1997 έως το 2001.

Η ταύτιση με το Ηρώ του Οφέλτη βασίζεται στην μαρτυρία του Πausανία, ο οποίος αναφέρει ότι εκεί είδε τον τάφο του Οφέλτη.¹⁵ Ο Οφέλτης, σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία, ήταν γιος του βασιλιά της Νεμέας Λυκούργου, που βρήκε άτυχο θάνατο σε βρεφική μόλις ηλικία. Εκτός από την μαρτυρία του Πausανία ορισμένα ευρήματα, όπως μολύβδινες πινακίδες με κατάρες, δείγμα της χθόνιας σημασίας του ιερού, ένα λίθινο αγαλματίδιο γυναίκας που κρατά με τα χέρια της ένα μικρό παιδί, τον Οφέλτη, καθώς και ένα πήλινο ειδώλιο αγοριού με προσωπίο, μαρτυρούν την λατρεία του ήρωα.¹⁶

Το Ηρώ διακρίνεται από δύο κυρίες φάσεις δόμησης, μία αρχαϊκή και μία πρώιμη ελληνιστική. Αρχικά το Ηρώον είχε την όψη ενός τεράστιου χωμάτινου τεχνητού σωρού, που υψωνόταν πάνω από το επίπεδο του ιερού. Ο σωρός αυτός αποτελούσε τμήμα ενός επιμήκους τεχνητού αναχώματος, που εκτεινόταν από την περιοχή του ιερού και για περισσότερα από 100 μέτρα προς Β-ΒΑ (το βόρειο άκρο του αναχώματος δεν έχει βρεθεί ακόμα).

Κύριο γνώρισμα του ιερού ήταν μία μικρή ορθογώνια κατασκευή διαστάσεων 1,40x3,15 μ. περίπου, αποτελούμενη από όρθιους ακατέργαστους πλακαρούς λίθους¹⁷, περιβαλλόμενους από διάφορους αργούς λίθους. Οι λίθοι αυτοί πιθανόν να χρησίμευαν ως βάση βωμού για θυσίες, εφόσον βρέθηκαν πλησίον τους ευρήματα που συσχετιζόνταν με ανάλογη δραστηριότητα, όπως υπολείμματα τέφρας, ίχνη καμένου ξύλου, αγγεία πόσεως και αναθηματικά αγγεία και ειδώλια.¹⁸

Το πρώιμο ιερό αρχικά περιβαλλόταν από λίθινο τραπεζόσχημο περίβολο, που δημιουργούσε την εικόνα πενταγώνου. Αρκετά από τα θεμέλια του περιβόλου σώζονται ακόμη. Αποτελούνται κυρίως από μία σειρά κιτρινωπών πώρινων

¹⁵ Πausανίας, 2.15.3

τροφοῦ τεθέντα ἕς τὴν πῶαν διαφθαρῆναι λέγουσιν ὑπὸ τοῦ δράκοντος. θύουσι δὲ Ἀργεῖοι τῷ Διὶ καὶ ἐν τῇ Νεμέῃ καὶ Νεμείου Διὸς ἱερέα αἰροῦνται, καὶ δὴ καὶ δρόμου προτιθέασιν ἀγῶνα ἀνδράσιν ὀπλισμένοις Νεμείων πανηγύρει τῶν χειμερινῶν. ἐνταῦθα ἔστι μὲν Ὀφέλτου τάφος, περὶ δὲ αὐτὸν θριγκὸς λίθων καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου βωμοί· ἔστι δὲ χῶμα γῆς Λυκούργου μνήμα τοῦ Ὀφέλτου πατρός· τὴν δὲ πηγὴν Ἀδράστειαν ὀνομάζουσιν εἴτε ἐπ' ἄλλῃ τινὶ αἰτίᾳ εἴτε καὶ ἀνευρόντος αὐτῆν Ἀδράστου· τὸ δὲ ὄνομα λέγουσι τῇ χώρᾳ Νεμέαν δοῦναι θυγατέρα Ἀσωποῦ καὶ ταύτην· καὶ ὄρος Ἀπέσσας ἔστιν ὑπὲρ τὴν Νεμέαν, ἔνθα Περσέα πρῶτον Διὶ θῦσαι λέγουσιν Ἀπεσαντίῳ.

¹⁶ Miller, 1981: 64-65.

¹⁷ *πλακαρός λίθος*: Ο,τιδήποτε λείο και γυαλιστερό από τη μία μεριά τουλάχιστον .

¹⁸ Miller, 2005: 91-213.

ασβεστολίθων. Η βορειοανατολική γωνία του περιβόλου είχε δύο σειρές. Πάνω σε αυτά τα πόρινα θεμέλια πατούσε ο τείχος του περιβόλου, αν και σήμερα δεν σώζεται παρά μόνο μία σειρά από πέντε κοκκινωπούς ασβεστόλιθους του ορθοστάτη στο νότιο άκρο της ανατολικής πλευρά του περιβόλου. Ο περίβολος είχε την μορφή ενός χαμηλού λίθινου φράχτη.

Η ανοικοδόμηση του ιερού αποτέλεσε τμήμα της γενικότερης ανακαίνισης που πραγματοποιήθηκε στο τέλος του 4^{ου} ή αρχές 3^{ου} αι. π.Χ. στο ιερό του Διός. Παράλληλα, κατασκευάστηκε την περίοδο εκείνη και μία νέα δεξαμενή νερού, που τροφοδοτούνταν από έναν πήλινο αγωγό, βασισμένο στο σύστημα υδροδότησης των Λουτρών, κατασκευή της ίδιας περιόδου.

1.8 Ο Ιππόδρομος

Οι ιππικοί αγώνες αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι κάθε πανελληνίας αθλητικής συνάθροισης και υπήρχαν σε κάθε χώρο διεξαγωγής αγώνων, αν και παρόλα αυτά, δεν έχει έρθει στο φως κανένας ελληνικός ιππόδρομος. Ανασκαφές που έγιναν στη δυτική πλευρά του αναχώματος, παρουσιάζουν ίχνη από τροχούς ελαφρών οχημάτων πάνω σε αμμώδες αργιλόχωμα (το ανάχωμα χρησίμευε και για την προστασία του ιερού του Διός από πλημμύρες). Χωρίς να γνωρίζουμε αν υπήρχε ένα κοινός κανόνας στην κατασκευή και στο μέγεθος του ιπποδρόμου, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι πού ακριβώς βρισκόταν. Παρόλα αυτά, επειδή ο χώρος που θα απαιτούσε πρέπει να ήταν σχετικά μεγάλος, υποθετικά θα πρέπει να ήταν στην περιοχή αυτή, δυτικά του ναού του Διός, όπου υπήρχε άνεση χώρου. Το μόνο σίγουρο είναι ότι τόσο οι γυμνικοί όσο και οι ιππικοί αγώνες διεξάγονταν κατά την αρχαϊκή περίοδο σε μέρη πλησίον του ιερού του Οφέλη. Οι αγώνες συνδέθηκαν πολύ στενά με τον ήρωα, κάτι που επαληθεύεται από ένα στομίδιο αλόγου, που βρέθηκε σε ανασκαφή μέσα στο ιερό.¹⁹

¹⁹ Gruben, 2000: 148-151.

1.9 Η Δεξαμενή

Δυτικά του Ηρώου, σε απόσταση περίπου 20 μέτρων, υπήρχε μία μεγάλη δεξαμενή νερού, διαστάσεων 3x10 περίπου μέτρων και βάθους 8 μέτρων. Η δεξαμενή αυτή πρέπει να λειτουργούσε ως πηγάδι, εφόσον δεν μπορούσε ούτε να αποθηκεύσει πολύ νερό αλλά ούτε να το συγκρατήσει, διότι δεν το επέτρεπαν τα τοιχώματά της. Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν αντλούσαν νερό από αυτή τη δεξαμενή. Σε αυτή όμως τη δεξαμενή πρέπει να κατέληγε το νερό, που περίσσευε από τα Λουτρά. Το Λουτρό, το Ηρώον και η Δεξαμενή αποτελούσαν μέρη ενός κοινού οικοδομικού προγράμματος.

Ίσως η κατασκευή της να χρησίμευε σε περίπτωση ανάγκης ή για να εξασφαλίζει νερό για τα άλογα. Για να λυθεί η απορία αυτή πρέπει να πραγματοποιηθούν ανασκαφές γύρω από τη Δεξαμενή.

1.10 Οι Οίκοι, το Εστιατόριο και οι Κλίβανοι

Η λέξη οίκος, αν και παραπέμπει στη λέξη κατοικία, χρησιμοποιείται για να δηλώσει και άλλα πράγματα, όπως σκηνή, δωμάτιο, αίθουσα, κελάρι, την περιουσία και τη φωλιά. Οι Οίκοι βρίσκονται ανατολικά του πλακόστρωτου μονοπατιού ανάμεσα στο Ξενώνα και το Λουτρό, που οδηγεί στο ναό του Διός. Η ακριβής χρήση τους δεν είναι βέβαιη. Πιθανόν χρησίμευαν για πολλαπλούς σκοπούς, όπως χώρος συνάντησης. Οι 9 Οίκοι που εντοπίστηκαν, σώζονται πολύ αποσπασματικά και η ιστορία τους δεν μπορεί εύκολα να ανιχνευθεί, λόγω της συνεχούς αγροτικής δραστηριότητας στην περιοχή αυτή κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο.

Με επιφύλαξη μπορούμε να πούμε ότι οι Οίκοι κτίστηκαν το πρώτο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ., ενώ υπάρχουν μαρτυρίες ότι τον 4^ο αι. π.Χ. πολλοί από αυτούς είτε καταστράφηκαν είτε ανακατασκευάστηκαν.

Πλησίον των Οίκων υπήρχε ένα οικοδόμημα διαστάσεων 10x8 μέτρων, που πιθανόν λειτουργούσε ως εστιατόριο, ενώ μπροστά και νοτιοδυτικά του εστιατορίου υπήρχε μία σειρά τεσσάρων κλιβάνων, που χρησίμευσαν για την κατασκευή κεραμίδων στέγης για το οικοδομικό πρόγραμμα του 4^{ου} αι. π.Χ. Σύντομα μάλιστα πρόκειται να ανεγερθεί στην περιοχή ένα στέγαστρο, προκειμένου να στεγάσει τους κλίβανους.

1.11 Ο Ξενώνας

Σαν να μην έφτανε η καταστροφή που υπέστη η Βασιλική για την κατασκευή του στεγάστρου, οι αρχαιολόγοι κατόπιν μελέτης αποφάσισαν να σκάψουν το επίπεδο που βρισκόταν η εκκλησία ώστε να αποκαλύψουν τους τοίχους ενός πρωιμότερου οικοδομήματος. Το οικοδόμημα αυτό, του 4^{ου} αιώνα, πιθανόν χρησίμευε ως ξενώνας, δηλαδή ως τόπος διαμονής των αθλητών και των προπονητών τους, οι οποίοι έρχονταν στην Νεμέα κάθε δύο χρόνια για να συμμετάσχουν στους αγώνες. Οι πληροφορίες που έχουμε για τέτοια οικοδομήματα προέρχονται από τον Θουκυδίδη. Ο συγκεκριμένος ξενώνας ήταν ένα επίμηκες διώροφο ορθογώνιο κτίσμα, ενώ απουσίαζε η κεντρική αυλή που συναντούμε σε άλλα παρόμοια κτίσματα. Για την ταύτισή του οι ερευνητές βασίστηκαν στα ευρήματα που βρήκαν, καθώς και στην γειτνίασή του με τα Λουτρά που βρέθηκαν ανατολικά του.²⁰

Εδώ τίθεται και πάλι το ηθικό ερώτημα, εάν ήταν σωστή μία τέτοια ενέργεια από την πλευρά των αρχαιολόγων – ιστορικών που ως στόχο έχουν την διαφύλαξη και ανάδειξη της αρχαίας πολιτισμικής κληρονομιάς. Ποια ήταν άραγε αυτή η κινητήρια δύναμη, η οποία αδικαιολόγητα τους ώθησε στην καταστροφή του βυζαντινού δαπέδου του ναού, ούτως ώστε να φανούν τα θεμέλια του ξενώνα; Μήπως θεωρούν τη βυζαντινή περίοδο ως υποδεέστερη της αρχαιοελληνικής ή ως μία «σκοτεινή» περίοδο της ελληνικής ιστορίας. Σε αυτό ίσως συνέβαλε και η εποχή της Αναγέννησης, που τοποθετούσε στην κορυφή της ιστορίας σε όλους τους τομείς την κλασική Ελλάδα, αδιαφορώντας για το βυζαντινό της παρελθόν, κάτι που συνεχίστηκε και κατά την περίοδο του Διαφωτισμού, αλλά και τον 19^ο αιώνα.

1.12 Το Λουτρό

Το Λουτρό είναι ένα από τα πρωιμότερα λουτρικά συγκροτήματα που έχουν βρεθεί στην Ελλάδα και χρονολογείται με βεβαιότητα στο τελευταίο τρίτο του 4^{ου} αιώνα (**Εικ. 4**). Το Λουτρό έχει καλυφθεί από ένα σύγχρονο στέγαστρο κατασκευασμένο

²⁰ Miller, 2005: 91-213.

από επαναχρησιμοποιημένα πήλινα κεραμίδια και οι τοίχοι του έχουν αντικατασταθεί από σύγχρονους τοίχους κατασκευασμένους με μικρές πέτρες και συνδετικό κονίαμα (Εικ. 5). Πιθανόν η ύπαρξή του να συνετέλεσε επίσης στην ανάπτυξη της παλαιοχριστιανικής κοινότητας, αφού ίσως διευκόλυνε το μυστήριο της βάπτισης λόγω της ύπαρξης νερού που ήταν αναγκαία.

1.13 Το Μουσείο της Νεμέας

Το αρχαιολογικό Μουσείο της Νεμέας βρίσκεται μεταξύ του ανατολικού άκρου του σύγχρονου οικισμού της αρχαίας Νεμέας και του νότιου άκρου του αρχαίου ιερού του Διός (Εικ. 6). Έχει κτιστεί από το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας του Berkeley των ΗΠΑ, μέσα στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στη Νεμέα, χάρη στη γενναιόδωρη χορηγία του Rudolph A. Peterson, τέως προέδρου της Τράπεζας Αμερικής.

Το Μουσείο ολοκληρώθηκε και παραδόθηκε στο Ελληνικό κράτος στις 28 Μαΐου του 1984. Έκτοτε λειτουργεί εξαρτημένο διοικητικώς από την Δ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχ/των του ΥΠΠΟ, ενώ το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, του οποίου η ερευνητική ομάδα εξακολουθεί να εργάζεται για την βελτίωση της έκθεσης και του ανασκαφικού υλικού προς δημοσίευση, συνεχίζει να συμμετέχει στις δαπάνες συντήρησης, κατά το δυνατόν, τόσο του μουσειακού κτηρίου όσο και του περιβάλλοντος χώρου.

Αν και το Μουσείο περιλαμβάνει υλικό και από άλλες θέσεις της ευρύτερης περιοχής της Νεμέας, έχει βασικά σχεδιαστεί ως αναπόσπαστο κομμάτι του αρχαιολογικού χώρου του Ιερού του Διός, σε μία προσπάθεια να φέρει τον επισκέπτη σε άμεση και αυτόματη επαφή με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του χώρου, καθώς και με τα κινητά ευρήματα που τεκμηριώνουν την ιστορία του (Εικ. 7).²¹

Στον χώρο του Μουσείου μπορεί κανείς να δει δομικό υλικό αρχαίων κτισμάτων, μαρμάρινες στήλες, νομίσματα, αγγεία ή άλλα κεραμικά, κτερίσματα τάφων (Εικ. 8-10) καθώς και τα κλεμμένα περίφημα κοσμήματα των μυκηναϊκών τάφων των

²¹ Miller-Παχύγιαννη-Καλούδη Φανή, 1991: 88-89.

Αηδονιών, που έκαναν μακρύ ταξίδι μέχρι να ξαναφθάσουν στον τόπο τους από τη Νέα Υόρκη, όπου και εντοπίστηκαν, όταν εκτέθηκαν σε δημοπρασία (**Εικ. 11**).

Παράλληλα εντός του γίνεται και προβολή οπτικο-ακουστικού υλικού (βίντεο) σχετικά με την ιστορία της Νεμέας και το έργο που έχει γίνει στον αρχαιολογικό χώρο (**Εικ. 12**). Επίσης λειτουργεί και πωλητήριο με βιβλία και ενημερωτικά φυλλάδια, για τους επισκέπτες.

Κεφάλαιο 2

Η έννοια των αρχαιοτήτων και η προστασία τους

Κατά την περίοδο της λεγόμενης «κλασικής αρχαιότητας», η έννοια του «αρχαίου» ως δείγμα ενός προγενέστερου πολιτισμού, ο οποίος έδρασε σε ένα τόπο, υπήρχε ήδη. Κατά την περίοδο αυτή υπήρχαν δημόσιες συλλογές αντικειμένων, οι οποίες εκτίθεντο κατά κανόνα σε κάποιο δημόσιο κτίριο ή ιερό, και αποτελούσαν αντικείμενο θαυμασμού για την αισθητική, την ιστορική ή την θρησκευτική αξία τους. Άλλωστε, η θρησκευτική λατρεία των προγόνων αποτελεί κοινό σημείο στην κουλτούρα των περισσότερων αρχέγονων κοινωνιών και απαντάται ακόμη και σήμερα σε ομάδες που διατηρούν τη δομή και τα χαρακτηριστικά των αρχαϊκών κοινωνικών σχηματισμών.²²

Σταθμό στην ιστορία του μουσειακού θεσμού αποτέλεσε η ίδρυση του Μουσείου της Αλεξάνδρειας. Το μουσείο αυτό κατασκευάστηκε τον 3ο αιώνα π.Χ., από τον Πτολεμαίο Α΄ με σκοπό την έρευνα και τη μελέτη, και αποτέλεσε κυρίως ένα κέντρο έρευνας και μετάδοσης γνώσης, εγκαινιάζοντας έτσι μία έννοια του θεσμού, η οποία θα αποτελούσε την κεντρική ιδέα του μουσείου σε πολύ μεταγενέστερες εποχές. Το μουσείο δεν διέθετε συλλογές αντικειμένων προς έκθεση, παρά μόνο κάποια δείγματα φυσικής ιστορίας για διδακτικούς λόγους. Η ιδιαίτερη αξία του έγκειται στο γεγονός ότι υπήρξε το πρώτο οργανωμένο πολιτιστικό ίδρυμα, μαζί με την Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, που ιδρύθηκε για την προαγωγή της επιστήμης.

Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, ο όρος μουσείο παρέπεμπε κυρίως σε χώρους φιλοσοφικών συζητήσεων. Μετά την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης και στο πλαίσιο της φιλοδοξίας του Κωνσταντίνου να δημιουργήσει μία Νέα Ρώμη, η πόλη διακοσμήθηκε με έργα τέχνης και αγάλματα που μεταφέρθηκαν εκεί από όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας και μεταβλήθηκε έτσι σε ένα απέραντο κυρίως

²² Ανδρουλακάκης, 2009: 5-8.

υπαίθριο μουσείο. Εντούτοις, οι συλλογές που συναντάμε στη βυζαντινή εποχή είναι ελάχιστες.²³

Προτού ακόμη συνταχθεί το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος οι φορείς συγκρότησης της ελληνικής συνείδησης ενδιαφέρθηκαν για την προστασία των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Οι Έλληνες λόγιοι της Διασποράς, επεδίωξαν να αφυπνίσουν το ενδιαφέρον των Ελλήνων για τα επιτεύγματα των αρχαίων προγόνων τους όχι μόνο με παραινέσεις που στόχευαν στον περιορισμό της αρχαιοκαπηλίας, αλλά και διατυπώνοντας συγκεκριμένες προτάσεις. Σημαντική είναι η πρόταση του Αδαμαντίου Κοραή το 1807 για την ίδρυση ενός Ελληνικού Μουσείου με υπεύθυνους «επιστάτας» για την επιστημονική καταγραφή και συγκέντρωση χειρογράφων και κάθε είδους αντιπροσωπευτικών δειγμάτων της αρχαίας ελληνικής τέχνης.

Ο Κοραής στο υπόμνημά αναφέρεται στη συλλογή, διάσωση και αντιγραφή αρχαίων ελληνικών χειρογράφων και στην παράδοση των σωζομένων χειρογράφων στην Ιερά Σύνοδο ή σε ανθρώπους του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως εκπροσώπους του ελληνικού Έθνους. Εκτός αυτού, προτείνεται η ίδρυση ενός «Ελληνικού Μουσείου» στη Χίο, όπου θα φυλάσσονται και θα μελετώνται τα αντίγραφα των χειρογράφων, καθώς και άλλες αρχαιότητες, η συγκέντρωση και επιμελής καταγραφή των ελληνικών αρχαιοτήτων στο εν λόγω Μουσείο και ο διορισμός κατάλληλων επιστατών του Μουσείου, οι οποίοι θα είναι επιφορτισμένοι με την προστασία των αρχαιοτήτων, η χρηματοδότηση του ιδρύματος και των εργασιών του με δωρεές και κληροδοτήματα πλουσίων ευεργετών αλλά και με τακτικές εισφορές από τον λαό.²⁴

Εκτός αυτού, το 1813 ιδρύεται στην Αθήνα η Φιλόμουσος Εταιρεία, η οποία είχε ως πρωταρχικό της μέλημα τη βελτίωση της παιδείας των υπόδουλων Ελλήνων και η διάσωση της αρχαιολογικής κληρονομιάς από τη φθορά και τη διαρπαγή. Για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών ήταν απαραίτητη η ίδρυση σχολείων, βιβλιοθηκών και μουσείων. Μία από τις σημαντικότερες ενέργειες της Φιλομούσου Εταιρείας συσχετιζόταν με τη δημιουργία μουσείου στον ιερό βράχο της Ακρόπολης των Αθηνών, η οποία ωστόσο παρέμεινε άκαρπη.

²³ Γκαζή-Νούσια, 2003.

²⁴ Κόκκου, 1977: 28.

Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1829), οι κυβερνήσεις δεν αμέλησαν να λάβουν μέτρα για τις αρχαιότητες. Διάταγμα της 10.02.1825 ορίζει την περισυλλογή και φύλαξη τους σε σχολεία και άλλο της 22.02.1826 προβλέπει μέτρα για την εξασφάλιση των μνημείων των Αθηνών. Το ΙΗ΄ άρθρο του Συντάγματος της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνος ορίζει ότι «ο Διοικητής χρεωστεί να φροντίζει να μην πωλώνται ή να μην μεταφέρονται εκτός της Επικρατείας αι Αρχαιότητες».

Θα μπορούσαμε να συμπληρώσουμε ότι ο Ιωάννης Καποδίστριας, όντας κυβερνήτης της Ελλάδος, έδειξε προσωπικό ενδιαφέρον για την προστασία των αρχαιοτήτων και την ανάπτυξη της αρχαιολογικής έρευνας. Με μία σειρά ενεργειών στις οποίες προέβη, και οι οποίες συμβάδιζαν με τα γενικότερα αιτήματα μεγάλης μερίδας των μορφωμένων Ελλήνων της εποχής εκείνης, διόρισε Έκτακτους Επιτρόπους, οι οποίοι ασχολούνταν ενεργά με τη συγκέντρωση και τη διάσωση των αρχαιοτήτων καθώς και με τη διεξαγωγή ανασκαφών, απαγόρευσε με διάταγμα (2400/12.5.1928) την εξαγωγή αρχαιοτήτων από την ελληνική επικράτεια και μερίμνησε για την ίδρυση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στην Αίγινα (1829). Στο πρώτο αυτό μουσείο είχαν συγκεντρωθεί το 1830 εκατοντάδες αγγεία, 24 αγάλματα, 71 επιγραφές και 359 νομίσματα και ευρήματα τα οποία προέρχονταν από διάφορα μέρη της επικράτειας. Αυτά τα ευρήματα καταλογογραφήθηκαν και αποτέλεσαν τον πρώτο πυρήνα των συλλογών των μεταγενέστερων μουσείων, του Εθνικού Αρχαιολογικού, του Νομισματικού και του Επιγραφικού. Το Μουσείο της Αίγινας λειτούργησε ως το 1834, ενώ ο Μουστοξύδης παραιτήθηκε από τη διεύθυνσή του το 1832, μετά την δολοφονία του Καποδίστρια, κατηγορούμενος για απώλεια αντικειμένων του.²⁵

Κατά την Οθωνική περίοδο (1833-1862), η μέριμνα για τις αρχαιότητες συνεχίστηκε. Στις 11 Ιουλίου του 1833, όταν επιλέχθηκε η Αθήνα για να αποτελέσει την νέα πρωτεύουσα του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους, εγκρίθηκε ένα μεγαλόπνοο σχέδιο δύο προικισμένων αρχιτεκτόνων, των Edward Schaubert και Σταμάτη Κλεάνθη. Το σχέδιο αυτό προέβλεπε να μην ανοικοδομηθούν οι περιοχές της αρχαίας πόλης βόρεια και ανατολικά της Ακρόπολης, έτσι ώστε να χρησιμεύσουν ως χώρος για μελλοντικές ανασκαφές. Μετά το πέρας των ανασκαφών θα προέκυπτε ένα υπαίθριο μουσείο αρχαίας αρχιτεκτονικής. Αν και ανεκπλήρωτο, το σχέδιο αυτό αποτέλεσε την

²⁵ Βουδούρη, 2003: 5-17.

εναρκτήρια ιδέα για την δημιουργία του πρώτου αρχαιολογικού πάρκου στην Ελλάδα.²⁶

Ορόσημο επίσης στην πορεία της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα υπήρξε η ίδρυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας, το 1837. Μία ομάδα φιλόματρων Αθηναίων δημιούργησε ένα σωματείο με κοινωφελή χαρακτήρα, το οποίο ήταν προσανατολισμένο στην ανακάλυψη και ανάδειξη της αρχαιοελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Κατά την προσπάθεια της Εταιρείας για τη δημιουργία μίας οργανωμένης αρχαιολογικής συλλογής, οι συλλογές της στεγάστηκαν αρχικά σε αίθουσα του νεοσύστατου Πανεπιστημίου (1858-1865), λίγο αργότερα μεταφέρθηκαν στο Βαρβάκειο Λύκειο (1862-1882) και τελικά κατέληξαν στο Πολυτεχνείο (1878-1893). Η έκθεση του Πολυτεχνείου αποτέλεσε το πρώτο συστηματικά οργανωμένο μουσείο στην Ελλάδα, ενώ ήταν και το πρώτο για το οποίο έγινε σύσταση συγκεκριμένων θέσεων εργασίας.²⁷

2.1 Ο θησαυρός των Αηδονιών

Ένα εντυπωσιακό δείγμα ενός μεγάλου πολιτισμού που άνθισε στην αρχαιότητα στον ελλαδικό χώρο, το οποίο μαρτυρεί την δεξιότητα των ανθρώπων που τον εκπροσωπούν, του μυκηναϊκού πολιτισμού και αναπτύχθηκε στο δεύτερο μισό της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. αποτελεί ο «*Θησαυρός των Αηδονιών*». Τα εκθέματα από τα οποία αποτελείται ο θησαυρός, είναι ένα πανόραμα της μυκηναϊκής μικροτεχνίας, που αποδεικνύει τα επιτεύγματα της τέχνης και της τεχνικής εκείνης της εποχής.

Ο «*Θησαυρός των Αηδονιών*» ανακαλύφθηκε περίπου πριν από 30 χρόνια κοντά στην περιοχή των Αηδονιών Κορινθίας, ενός χωριού που βρίσκεται σε υψόμετρο 340 μέτρων, ανατολικά της λίμνης Στυμφαλίας στην βόρεια Πελοπόννησο. Ο χώρος όπου ανακαλύφθηκε, ένα αρχαίο νεκροταφείο, λεηλατήθηκε από αρχαιοκαπήλους πριν ολοκληρωθεί η αρχαιολογική ανασκαφή του, και τα ευρήματα φυγαδεύτηκαν στο εξωτερικό.

²⁶ Φίτσεν, 2000: 213-215

²⁷ Ανδρουλακάκης, 2009: 5-8.

Πριν από χρόνια (1996), ένα μέρος του θησαυρού αυτού ξαναγύρισε από τις Ηνωμένες Πολιτείες στο οικείο του περιβάλλον, στην Ελλάδα. Η επιστροφή αυτή θεωρείται ως μία μεγάλη νίκη της Ελλάδας κατά της αρχαιοκαπηλίας και της παράνομης εξαγωγής αρχαιοτήτων από τα σύνορα της χώρας. Η Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία με τριμελή επιτροπή ειδικών αρχαιολόγων την Αικ. Δημακοπούλου, τον Α. Σακελλαρίου και τον Γ. Σακελλαράκη, που συγκροτήθηκε με σκοπό την επανάκτηση των θησαυρών που βγήκαν παράνομα από την Ελλάδα, κατόρθωσε να αποδείξει με ισχυρότατα επιστημονικά στοιχεία πως ένα εκπληκτικό αρχαιολογικό σύνολο μυκηναϊκών κοσμημάτων, που επρόκειτο να δημοπρατηθεί στη Νέα Υόρκη τον Ιούλιο του 1993, προέρχεται από λαθρανασκαφές στο μυκηναϊκό νεκροταφείο των Αηδονιών κοντά στη Νεμέα.²⁸

Ο μυκηναϊκός αυτός θησαυρός αποτελείται από ένα εκπληκτικό σύνολο μυκηναϊκών σφραγίδων και κοσμημάτων, που επεστράφη θριαμβευτικά στην πατρίδα μας και αποτελεί σήμερα τον κορμό της μεγάλης αρχαιολογικής έκθεσης που οργανώθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού και το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο για την προβολή του επαναπατρισμού των πολύτιμων αυτών αντικειμένων. Η απόδοση του θησαυρού είναι αναμφίβολα ένα γεγονός πολύ σπουδαίο για την ιστορία της προστασίας των πολιτισμικών αγαθών της χώρας μας.

Τον θησαυρό αποτελούν δύο χρυσά δαχτυλίδια - σφραγίδες, με παράσταση άρματος το ένα και δύο γυναικών που κρατούν άνθη το άλλο, τρία ακόμη δαχτυλίδια, δύο χρυσά και ένα από ήλεκτρο, τρεις σφραγιδόλιθοι από στεατίτη, αμέθυστο και αχάτη, χρυσά κοσμήματα ενδυμασίας και χρυσές χάντρες σε ποικιλία σχημάτων, καθώς και μεγάλος αριθμός άλλων χαντρών από διάφορες ύλες, όπως ημιπολύτιμους λίθους, ήλεκτρο, φαγεντιανή και υαλόμαζα.²⁹

Τα αντικείμενα, 312 στο σύνολό τους, χρονολογούνται περίπου στα 1500-1400 π.Χ. Δύο από αυτά, το δαχτυλίδι από ήλεκτρο με σφενδόνη σε σχήμα καθιστού πιθήκου και ένας σφραγιδόλιθος από αμέθυστο σε σχήμα σκαραβαίου με παράσταση γρύπα, χρονολογούνται στον 16^ο αιώνα και είναι πιθανότατα μινωικά έργα. Οι χάντρες από

²⁸ Εφημερίδα Μακεδονία Θεσσαλονίκη, 1996.

²⁹ Εφημερίδα Μακεδονία Θεσσαλονίκη, 1996.

φαγεντιανή και υαλόμαζα δεν αποκλείεται να ανήκουν στον 14^ο και τον 13^ο αιώνα π.Χ., όπως και τα σφονδύλια από στεατίτη.

Η συλλογή αυτή η οποία είχε κλαπεί από την Ελλάδα, είχε εκτεθεί τον Απρίλιο του 1993 στην Αίθουσα Τέχνης του κυρίου Michael Ward στη Νέα Υόρκη με σκοπό να δημοπρατηθεί. Μόλις αυτό έγινε αντιληπτό από Αμερικανούς αρχαιολόγους ειδοποιήθηκαν αμέσως οι Έλληνες αρχαιολόγοι για την δημοπρασία, καθώς ήταν πασιφανές ότι τα κοσμήματα που εκτίθονταν στη συλλογή, προερχόταν από την λεηλασία μυκηναϊκών τάφων του Ελλαδικού χώρου.

Για την εξέταση της προέλευσης των αντικειμένων της συλλογής συστήθηκε όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως επιστημονική επιτροπή αρχαιολόγων. Έπειτα από σύγκριση των κοσμημάτων που υπήρχαν στον κατάλογο της δημοπρασίας με ευρήματα που προερχόταν από την ανασκαφή τάφου των Αηδονιών, η επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο θησαυρός προερχόταν από το ομώνυμο νεκροταφείο.

Η Ελλάδα προσέφυγε στο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Νέας Υόρκης τον Μάιο του 1993, ζητώντας τη ματαίωση της δημοπρασίας και την επιστροφή του θησαυρού στον τόπο προέλευσής του. Κύριο επιχείρημα της χώρας μας ήταν ότι όλα τα αντικείμενα προέρχονταν από σύλληψη του αρχαίου μυκηναϊκού νεκροταφείου των Αηδονιών και ότι είχαν εξαχθεί παράνομα από το έδαφός της.

Το δικαστήριο παρενέβη, ματαιώνοντας την δημοπρασία πριν ακόμη εκδικαστεί η υπόθεση, μετά από εισήγηση του κυρίου Michael Ward, ιδιοκτήτη της Αίθουσας Τέχνης όπου θα γινόταν η δημοπρασία, ο οποίος αργά ή γρήγορα θα ήταν υποχρεωμένος να αποκαλύψει με ποιό τρόπο περιήλθαν τα αντικείμενα στην κατοχή του.

Ο διεκδικούμενος από την Ελλάδα θησαυρός δόθηκε ως δωρεά στην «Εταιρεία για τη Διατήρηση της Ελληνικής Κληρονομιάς», ένα πολιτιστικό ίδρυμα με έδρα την Ουάσιγκτον, σκοπός του οποίου είναι η προβολή του Ελληνικού Πολιτισμού. Η εταιρεία επέστρεψε τον θησαυρό στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1996, ύστερα από παραμονή του για δύο χρόνια στην κατοχή της, και πλέον εκτίθεται σε ξεχωριστή αίθουσα του μουσείου της Νεμέας (**Εικ. 13**).³⁰

³⁰ Καμουτσή, 2010.

2.2 Η νομοθεσία περί αρχαιοτήτων στον ελληνικό χώρο

Η χώρα μας, λόγω της μεγάλης ιστορίας της, βρίθει από αρχαιότητες, οι οποίες είτε έχουν ανακαλυφθεί είτε περιμένουν να έρθουν στο φως μέσα από κάποια ανασκαφική δραστηριότητα. Η περίπτωση των Αηδονιών, αν και αποτελεί ένα επιτυχές παράδειγμα επιστροφής παράνομα εξαχθέντων αρχαιοτήτων, δεν παύει να τονίζει την ανάγκη μέριμνας από την πλευρά των κρατών για την προστασία των αρχαιολογικών τους αντικειμένων.

Στην Ελλάδα, τρία χρόνια μετά την επίσημη ανακήρυξη του Ελληνικού κράτους ως ανεξάρτητου εκδίδεται ο πρώτος νόμος για την προστασία των αρχαιοτήτων. Με το διάταγμα 3/15.4.1833 ιδρύεται η Αρχαιολογική Υπηρεσία ως μέρος του Υπουργείου Παιδείας και με τον νόμο της 10/22.5.1834 της Αντιβασιλείας του Όθωνα, έργου του G.L.von Maurer, θεσπίζεται ο πρώτος αρχαιολογικός νόμος.³¹ Ο νόμος αυτός είναι πρωτοποριακός σε πανευρωπαϊκό επίπεδο και διακηρύσσει ότι «*όλαι αι εντός της Ελλάδος αρχαιότητες, ως έργα των προγόνων του Ελληνικού λαού, θεωρούνται ως κτήμα εθνικόν όλων των Ελλήνων*». Με τον ίδιο νόμο ορίζονται τα θέματα ιδιοκτησίας των αρχαιοτήτων υπό του Κράτους, οι δηλώσεις των ανακαλυπτομένων αρχαιοτήτων, των ανασκαφών, η διάθεση και η χρήση των αρχαιοτήτων, η ίδρυση μουσείων, καθώς και οι αρμοδιότητες του Γενικού Εφόρου Αρχαιοτήτων.

Ο νόμος του 1834 διατηρήθηκε σε ισχύ μέχρι το 1899, οπότε ψηφίσθηκε ο νόμος ΒΧΜΣΤ' (2646), ο δεύτερος αρχαιολογικός νόμος της χώρας, με τον οποίο εισήχθη η πλήρης ιδιοκτησία του Κράτους επί όλων ανεξαιρέτως των αρχαιοτήτων και το δικαίωμα αυτού να απαλλοτριώνει την κατοχή οιασδήποτε σημαντικού αρχαίου. Αμέσως μετά την ψήφιση του παραπάνω νόμου, έγινε και η συμπλήρωσή του με μία σειρά διαταγμάτων που προσδιόριζαν με κάθε λεπτομέρεια τις διαδικασίες δηλώσεως εξαγωγής και εισαγωγής αρχαίων, εμπορίας αρχαίων εντός του Κράτους, πώλησεως και εξαγωγής αντιγράφων αρχαίων και αντιτύπων, εκτελέσεως ανασκαφών, αποζημιώσεως και αμοιβής στους ιδιοκτήτες και ευρέτες αρχαίων κλπ. Η προστασία των κινητών έργων καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας επεκτάθηκε έως το 1830 με

³¹ Patch, Agreement n. 070401/2009/540426/SUB/A4:6.

δύο νόμους, του 1914 και του 1921, έγινε δε το ίδιο και για τα ακίνητα μνημεία της περιόδου αυτής (1453-1830), με νόμο του 1921.

Η τρίτη αξιόλογη αλλαγή που συσχετίζεται με την αρχαιολογική νομοθεσία έγινε το 1932, με τον κωδικοποιημένο νόμο 5351/1932, κυρίως λόγω των παρεμβάσεων των συλλεκτών στην τότε κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου. Οι βασικές διατάξεις του νόμου του 1899 παρέμειναν, αυτό που άλλαξε ήταν η αναγκαστική απόκτηση δηλουμένων αρχαίων από το Κράτος έναντι αποζημιώσεως. Με τον καινούριο νόμο η αναγκαστική απόκτηση επιτρεπόταν μόνον σε περίπτωση δηλώσεως αρχαιοτήτων από εμπόρους. Με τον τρόπο αυτό μπόρεσαν να δημιουργηθούν ιδιωτικές συλλογές αρχαιοτήτων, οι οποίες τελούσαν υπό τον έλεγχο του κράτους. Επιπροσθέτως υπήρξε διακανονισμός σε ό,τι αφορούσε τα θέματα των ανασκαφών από όλους τους φορείς.³²

Τέλος, τα πολιτιστικά αγαθά, κινητά και ακίνητα, μεταγενέστερα του 1830, τα οποία χαρακτηρίζονταν με υπουργική απόφαση ως μνημεία υπό προστασία ή ως έργα τέχνης που χρειάζονται ειδική κρατική προστασία, ετέθησαν υπό προστασίαν με τον νόμο 1469/1950.

2.3 Η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. «Οι συμβάσεις της UNESCO στη δεκαετία του 1970»

Την δεκαετία του 1970 οι συμβάσεις της UNESCO που υιοθετούνται από την διεθνή κοινότητα και αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά του κάθε κράτους έχουν πολύ μεγαλύτερη επιρροή από εκείνες του συμβουλίου της Ευρώπης. Με τον νόμο 1103/1980 κυρώθηκε από την Ελλάδα η διεθνής σύμβαση της UNESCO (1970) για την παρεμπόδιση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Η σύμβαση αυτή είχε ως κύριο σκοπό να θεσπίσει μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παρανόμου εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβιβάσεως κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών.³³

³² Κωδικοποίηση νόμου 5351/1932, (ΦΕΚ 275/Α/24.8.1932).

³³ Νόμος 1103/1980, (ΦΕΚ 297/Α/ 29 Δεκεμβρίου 1980).

Η πρώτη σύμβαση της UNESCO (1970) αφορά μόνο κινητά έργα και δεν αναφέρεται καθόλου σε μνημεία και χώρους. Με θέματα προστασίας της μνημειακής κληρονομιάς ασχολείται ειδικά η επόμενη σύμβαση της UNESCO, η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον νόμο 1126/81. Η σύμβαση αυτή είναι ιδιαίτερης σημασίας, γιατί αποτελεί την πιο οργανωμένη προσπάθεια θεσμικής κατοχύρωσης της διεθνούς συνεργασίας σε θέματα προστασίας. Με την σύμβαση αυτή δηλώνεται ότι η πολιτιστική και η φυσική κληρονομιά απειλούνται ολοένα και περισσότερο με καταστροφή όχι μόνο από τις συνηθισμένες αιτίες, αλλά και από την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη που επιδεινώνει την κατάσταση. Η συλλογική ευθύνη για τη διατήρηση της παγκόσμιας κληρονομιάς είναι σημαντικό σημείο στη σύμβαση αυτή, η οποία καθιερώνει παράλληλα έναν μηχανισμό έμπρακτης αλληλεγγύης της διεθνούς κοινότητας για την προστασία εκείνων των μνημείων και χώρων της πολιτιστικής κληρονομιάς, που έχουν εξαιρετική οικουμενική αξία.³⁴

2.4 Η Σύμβαση UNIDROIT για τα κλοπιμαία ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά

Η Σύμβαση UNIDROIT του 1995, για τα κλοπιμαία ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά είναι το πιο πρόσφατο διεθνές κείμενο που συνδέεται με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Με την σύμβαση αυτή επιδιώκονται η αντιμετώπιση των τεχνικών προβλημάτων που απορρέουν από τις διαφορές ανάμεσα στις εθνικές ρυθμίσεις για τα πολιτιστικά αγαθά και ο περιορισμός του παρανόμου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών. Επίσης επιζητείται η ενίσχυση της ιδέας ότι ο εθνικός χαρακτήρας της προστασίας των αγαθών αυτών μπορεί να συμβαδίσει με την αύξηση της αλληλεγγύης ανάμεσα στα κράτη με απώτερο σκοπό να περισωθεί η πολιτιστική κληρονομιά καθενός από αυτά.

Οι δυνατότητες της Σύμβασης ως προς την αποτελεσματική πάταξη του φαινομένου της παράνομης διακίνησης, υπό την προϋπόθεση ότι θα κυρωθεί από σημαντικό αριθμό κρατών, αποδεικνύεται και από την αρνητική στάση που υιοθέτησαν απέναντί της βασικότεροι παράγοντες στον χώρο της διακίνησης πολιτιστικών αγαθών, όπως

³⁴ Νόμος 1126/81, (ΦΕΚ Α 32/10.2.1981).

τα lobby των μεγάλων μουσείων, τα οποία φοβούνται ότι οι ρυθμίσεις της θα έθεταν σε κίνδυνο τις συλλογές τους, ή των εμπορών έργων τέχνης.³⁵

Η Σύμβαση περιλαμβάνει τα ζητήματα που αφορούν στην απόδοση των κλοπιμαίων πολιτιστικών αγαθών και στην επιστροφή των παρανόμως εξαχθέντων. Ο όρος «απόδοση» χρησιμοποιείται όταν υπάρχει παράνομη απόκτηση και ο όρος «επιστροφή», όταν πρόκειται για αντικείμενα που απομακρύνθηκαν παράνομα από τη χώρα καταγωγής τους. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση ένα παρανόμως εξαχθέν πολιτιστικό αγαθό να είναι ταυτόχρονα και κλοπιμαίο.³⁶

Η σύμβαση αυτή καλύπτει αντικείμενα τα οποία για λόγους θρησκευτικούς ή κοσμικούς έχουν σπουδαίο χαρακτήρα για την αρχαιολογία, την προϊστορία, την ιστορία, τη λογοτεχνία, την τέχνη ή την επιστήμη και ανήκουν σε μία από τις κατηγορίες, που αναφέρονται στο παράρτημα της σύμβασης. Η σύμβαση για να μπορέσει να εξασφαλίσει την προστασία όσο το δυνατόν περισσότερων κατηγοριών πολιτιστικών αγαθών δεν απαιτεί τον χαρακτηρισμό ενός αντικειμένου ως πολιτιστικού αγαθού από κάποιο κράτος.

Ως κλοπιμαία πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται και εκείνα που προέρχονται από παράνομες ανασκαφές ή και από νόμιμες όταν κατακρατούνται παράνομα, αν αυτό είναι σύμφωνο προς το δίκαιο της πολιτείας, όπου έγιναν οι ανασκαφές. Η σχετική διάταξη είναι εξαιρετικά σημαντική για χώρες όπως η Ελλάδα, όπου ανθεί το φαινόμενο των λαθρανασκαφών και της αρχαιοκαπηλίας.³⁷

2.4.1 Η απόδοση των κλοπιμαίων πολιτιστικών αγαθών

Παρά το γεγονός ότι η Σύμβαση κάνει μία προσπάθεια να συμβιβάσει τα αποκλίνοντα συμφέροντα των αληθινών κυρίων των πολιτιστικών αντικειμένων και των κατόχων τους, ωστόσο είναι έκδηλο ότι πρωτεύον μέλημα της είναι η καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των αντικειμένων αυτών. Ο στόχος αυτός κρίθηκε ότι μπορεί να επιτευχθεί αν οι αγοραστές πολιτιστικών αγαθών τα οποία

³⁵ Φλογαΐτης – Τροβά, 2004: 253-261.

³⁶ Φλογαΐτης – Τροβά, 2004: 253-261.

³⁷ Φλογαΐτης – Τροβά, 2004: 253-261.

έχουν υπεισέλθει παράνομα στο εμπόριο αναγκάζονται να τα επιστρέψουν στους αρχικούς τους κυρίους. Έτσι η διάταξη του άρθρου 3 της Σύμβασης προβλέπει ότι ο κάτοχος κλοπιμαίου πολιτιστικού αγαθού οφείλει να το επιστρέψει. Μάλιστα, η αρχή της επιστροφής δεν προϋποθέτει διάκριση ανάμεσα σε καλόπιστο και κακόπιστο κάτοχο.³⁸

2.4.2. Η επιστροφή παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών

Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Σύμβασης, μία συμβαλλόμενη πολιτεία μπορεί να ζητήσει από τα δικαστήρια ή άλλη αρμόδια αρχή άλλης συμβαλλόμενης πολιτείας να διατάξουν την επιστροφή ενός πολιτιστικού αντικειμένου, που έχει εξαχθεί παράνομα από το έδαφος της χώρας η οποία αιτείται την επιστροφή. Ο κανόνας που μέχρι σήμερα βρισκόταν σε ισχύ, και όπως είναι εύλογο συνεχίζει να ισχύει στα δίκαια των κρατών που δεν έχουν υπογράψει τη Σύμβαση, είναι ότι η επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που είχαν εξαχθεί παράνομα από την χώρα στην οποία ανήκουν, μπορεί να γίνει μόνο μετά από αίτημα της χώρας εξαγωγής και μόνο όταν η νομοθεσία της πολιτείας εισαγωγής απαγορεύει την εισαγωγή αντικειμένων αυτού του είδους, που δεν συνοδεύονται από έγκυρη άδεια εξαγωγής.

Στην περίπτωση αυτή εφαρμόζεται εγχώριο δίκαιο. Η Σύμβαση UNIDROIT επιβάλλει δηλαδή στο δικαστήριο το οποίο δικάζει για να κρίνει το αίτημα επιστροφής του αντικειμένου, εφαρμόζοντας κανόνες δημοσίου δικαίου. Το θέμα της εφαρμογής αλλοδαπών κανόνων δημοσίου δικαίου απασχολεί έντονα το σύγχρονο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο.³⁹

Η αρχή της επιστροφής, σύμφωνα με όσα περιγράφηκαν παραπάνω, ισχύει και για αντικείμενα των οποίων η προσωρινή εξαγωγή επετράπη από τη χώρα που ζητά την επιστροφή τους για λόγους όπως συμμετοχή των αντικειμένων σε έκθεση, σε έρευνα ή σε αποκατάσταση, αλλά η επιστροφή τους δεν πραγματοποιήθηκε εντός των χρονικών ορίων που έθετε η άδεια εξαγωγής. Κατά συνέπεια τα αντικείμενα αυτά, τα

³⁸ Φλογαίτης - Τροβά, 2004: 253-261.

³⁹ Φλογαίτης - Τροβά, 2004: 253-261.

οποία αρχικώς είχαν εξαχθεί νομίμως από τη χώρα, μεταπίπτουν στην κατηγορία των παρανόμως εξαχθέντων.

Κεφάλαιο 3

Η ηθική διάσταση της ανάδειξης και διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων

Η ανάδειξη και διαχείριση ανασκαφών και αρχαιολογικών χώρων, με σκοπό την απόδοσή τους στο κοινό, είναι μία σύνθετη διαδικασία. Ακρογωνιαίος λίθος της ανάδειξης και διαχείρισης των χώρων αυτών είναι η μέριμνα και ο διεπιστημονικός σχεδιασμός για την ολοκληρωμένη προστασία του πολιτιστικού αγαθού. Η διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούν καθήκον και ευθύνη τόσο του εκάστοτε φορέα διαχείρισης όσο και των πολιτών στο σύνολό τους.

Μεγάλες εκτάσεις γης αστικοποιούνται και οικοδομούνται, το περιβάλλον υποβαθμίζεται και ο συνδυασμός της έλλειψης των απαιτούμενων για τα μνημεία πόρων με την τουριστική ανάπτυξη και την αυξανόμενη επισκεψιμότητα των αρχαιολογικών χώρων, είναι ορισμένοι από τους κινδύνους που απειλούν διεθνώς την πολιτιστική κληρονομιά.

Μερικά από τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η πολιτιστική μας κληρονομιά αποτελούν η παραμέληση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, οι αποτυχημένες επεμβάσεις συντήρησης και αποκατάστασης που έγιναν στο παρελθόν χωρίς να υπάρχει ο σωστός σχεδιασμός, η παραχώρησή τους για πολιτιστικές ή άλλου είδους εκδηλώσεις, η έλλειψη ενός οργανωμένου σχεδίου προστασίας και ανάδειξης καθώς και άλλα προβλήματα άμεσα συνδεδεμένα με την κοινωνία και το κράτος.

Στις μέρες μας, έχει υπερισχύσει η γνώμη ότι η αντιμετώπιση των προαναφερθέντων προβλημάτων μπορεί να γίνει μόνο διαμέσου μίας καλοσχεδιασμένης πολιτικής διαχείρισης των αρχαιοτήτων, η οποία θα έχει ως κύριο στόχο της την διασφάλιση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, ελέγχοντας στο μέτρο του δυνατού τις αλλαγές που προέρχονται από οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες. Επίσης στον σχεδιασμό της διαχείρισης των αρχαιολογικών μνημείων και χώρων πρέπει να ληφθεί υπόψη η διατήρηση των αξιών, ηθικών και κοινωνικών, τις οποίες ενσωματώνουν αυτά και τα μεταφέρουν στο βάθος των αιώνων.

Είναι λοιπόν σαφές ότι η διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων δεν είναι μία απλή υπόθεση. Αποτελεί μία σύνθετη διαδικασία με ποικίλες παραμέτρους, όπως η διατήρηση και συντήρηση των στοιχείων που τα συνιστούν, οι διαθέσιμοι πόροι, το θεσμικό πλαίσιο, η επιστημονική τεκμηρίωση, καθώς και η αξιοποίηση και ανάδειξή τους. Η διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων δεν πρέπει να αποτελεί μέλημα μόνο μίας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων.⁴⁰

Πρωταρχικό ρόλο στην διαχείριση των μνημείων διαδραματίζει η αρμόδια κρατική υπηρεσία, η οποία θα πρέπει να υποστηρίζεται και να υποβοηθείται από τις τοπικές αρχές, τους πληθυσμούς που κατοικούν στον τόπο όπου βρίσκονται τα μνημεία, καθώς και τους διεθνείς οργανισμούς και φορείς. Ακόμα είναι πολύ σημαντική η επαφή του κοινού, τόσο των ντόπιων όσο και των τουριστών, με τις ενέργειες που σχετίζονται με την διατήρηση και την συντήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς καθώς έτσι προκύπτουν σημαντικά οφέλη για την ευαισθητοποίηση των πολιτών.

Η σύγχρονη μουσειακή θεωρία και πρακτική δίνει έμφαση στην αναβάθμιση της σχέσης του μουσείου με το κοινό, προσπαθώντας να μετατρέψει τον επισκέπτη από απλό δέκτη μηνυμάτων σε κατασκευαστή του νοήματος. Το μουσείο παρουσιάζει στον επισκέπτη ένα πλήθος από αντικείμενα που τεκμηριώνουν και φωτίζουν την πορεία της ανθρωπότητας μέσα στον χρόνο. Προσφέρει ένα τεράστιο πεδίο εμπειριών, αποτελεί έναν χώρο όπου συναντιούνται όλες οι γενιές και όπου ο άνθρωπος ανοίγει διάλογο με τον άνθρωπο, μέσα από αντικείμενα που είναι αυθεντικά έργα των χεριών του.⁴¹

Η θεωρία αυτή, είναι βασισμένη στο φρόνημα πως το πολιτιστικό αγαθό δεν φέρει ένα, αλλά πολλαπλά μηνύματα και ότι υπόκειται σε διαφορετικές ερμηνείες, τις οποίες καλείται να αποκαλύψει ο επισκέπτης, ανάλογα με τις ανάγκες, τις εμπειρίες και το πολιτιστικό και κοινωνικό του προφίλ.

Ειδικότερα, θα λέγαμε ότι για τη διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων και των μνημείων απαιτείται ένας εξειδικευμένος και εξατομικευμένος για κάθε περίπτωση ολοκληρωμένος σχεδιασμός, στον οποίο θα λαμβάνονται υπόψη οι ιστορικές,

⁴⁰ Κολώνας, 2006: 47.

⁴¹ Αντζουλάτου-Ρετσίλα: 2005, 197-198.

αισθητικές, επιστημονικές, εκπαιδευτικές και συνάμα οι κοινωνικές, θρησκευτικές, πολιτικές και οικονομικές αξίες των μνημείων.⁴²

Εν συντομία μπορούμε να αποφανθούμε ότι είναι αναγκαία μία ολοκληρωμένη στρατηγική διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, που θα είναι ικανή να συμβιβάζει τις πολλές φορές αντικρουόμενες αναγκαιότητες της συντήρησης και διατήρησης αυτών, της έρευνάς τους, της ανάδειξής τους, της κοινωνικής πρόσβασης και της τουριστικής και οικονομικής ανάπτυξης μέσα από αυτά.

3.1 Σύγχρονη ανάδειξη και διαχείριση αρχαιολογικών χώρων και μνημείων

Νέα δεδομένα στους τομείς της αρχαιολογίας, της οικολογίας, της ιστορίας, της ανθρωπογεωγραφίας, της αρχιτεκτονικής τοπίου και άλλων επιστημών καθώς και σύγχρονες κοινωνιολογικές απόψεις για το περιβάλλον, την ιστορία και τον πολιτισμό έχουν εισαγάγει νέες παραμέτρους στην ερμηνεία και αντιμετώπιση του ανθρωπογενούς ιστορικού τοπίου. Η αντίληψη για την διάσταση, την αναγκαιότητα διαχείρισης και τις επεμβάσεις στο πολιτισμικό τοπίο έχουν διαφοροποιηθεί από παλιότερα και επιχειρούν να προαγάγουν την ποικιλότητα, μεταβλητότητα, πολυπλοκότητα και πολιτισμικότητα του τοπίου.

Οι σύγχρονες μέθοδοι διατήρησης και ανάδειξης διερευνούν την αποκατάσταση μίας παραγωγικής σχέσης μεταξύ του παρόντος και του μέλλοντος για το σύνολο του περιβάλλοντος και αντιμετωπίζουν τους μεμονωμένους ιστορικούς χώρους των πολιτισμικών μνημείων ως αναπόσπαστα τμήματα του ευρύτερου χώρου και της εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού.⁴³

Η κατανόηση της δυναμικής και ιστορικής εξέλιξης της σύγχρονης μορφής του πολιτισμικού τοπίου δημιουργεί τις συνθήκες για την ουσιαστική οργάνωση και διαχείριση των ιστορικών μνημείων και τη βελτίωση της επικοινωνίας και σχέσης με το αρχαιολογικό περιβάλλον. Η μεθοδική ανάλυση και αξιολόγηση των παραμέτρων

⁴² Κολώνας, 2006.

⁴³ Fairclough, 1999: 119-34.

και ιδιοτήτων του πολιτισμικού τοπίου οδηγείται στην αναγνώριση χωρικών ιδιαιτεροτήτων, κρίσιμων για την διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης σύγχρονων παρεμβάσεων στο περιβάλλον, ώστε να εφαρμοστούν δράσεις ανάδειξης και ενίσχυσης της ιστορικότητας και πολιτισμικότητας του χώρου.

Κάθε προσπάθεια κατανόησης και προστασίας των ιστορικών τοπίων πρέπει να έχει ως αφετηρία το σύγχρονο περιβάλλον, και όχι να επιχειρεί να ανακατασκευάσει περασμένες μορφές του τοπίου, πρέπει να συνυπολογίζει τις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε τοπίου καθώς και την πολυπλοκότητα και ποικιλότητά του, να επιτρέπει στις τοπικές κοινωνίες να διαμορφώνουν τη δική τους αξιολόγηση και να χαρακτηρίζεται από μεταβλητότητα και προσαρμοστικότητα, ώστε να ανταποκρίνεται στην συνεχή εξέλιξη και τις αλλαγές.⁴⁴

Η ανάδειξη και διαχείριση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς εξαρτάται από την διαδικασία καταγραφής, ανάλυσης και ερμηνείας των υλικών και αφηρημένων χαρακτηριστικών του χώρου. Διάφορες μεθοδολογίες έρευνας και αξιολόγησης του ιστορικού περιβάλλοντος έχουν εφαρμοστεί από σχετικούς φορείς και οργανισμούς και έχουν ως κύριο στόχο τους την ανάλυση και τον προσδιορισμό των τύπων και της σημαντικότητας του τοπίου και συγκεκριμένα⁴⁵:

- 1) την γνώση των αιτιών που προσδίδουν στο σύγχρονο τοπίο τον ιστορικό χαρακτήρα του, γιατί και πώς γίνεται αυτό.
- 2) την διερεύνηση των διαδικασιών μορφοποίησης του πολιτισμικού περιβάλλοντος και των διαχρονικών αποτελεσμάτων τους (συνέχεια και μεταβολή).
- 3) τον προσδιορισμό της συνδυαστικής συνεισφοράς όλων των στοιχείων και συστατικών του τοπίου.
- 4) την κατανόηση της εξέλιξης του τοπίου, συμπεριλαμβανομένης της διαδοχής των ποικίλων τύπων τοπίων και μορφών σε μία ορισμένη περιοχή.
- 5) την αναγνώριση της αλληλεξάρτησης των χαρακτηριστικών οπτικά, χωρικά κλπ., ανεξάρτητα από το αν ήταν αρχικά μεταξύ τους σύγχρονα ή όχι.

⁴⁴ Fairclough, 1999: 119-34.

⁴⁵ Fairclough, 1999: 119-34.

3.1.1 Η αναστύλωση του ναού του Διός στη Νεμέα

Ο ναός του Δία, αν και μισογκρεμισμένος, δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί ένα αξιοθέατο (Εικ. 14). Η αξία του ως ερειπίονα μπορεί να γίνει κατανοητή, αντικρίζοντας σήμερα την Ακρόπολη της Αθήνας, η οποία αν και ερειπωμένη και με μεγάλες καταστροφές από το πέρασμα των αιώνων, συνεχίζει να αποτελεί έργο αξιοθαύμαστο. Κατά αυτόν τον τρόπο προβάλλεται έμμεσα μία ηθική αξία πάνω στο μνημείο αυτό καθαυτό και όχι λόγω των ηθικο-θρησκευτικών αντιλήψεων που απέρρεαν από το ίδιο και την λατρεία-τελετουργία για την οποία προοριζόταν στο παρελθόν.

Η ιδέα της αναστύλωσης του ναού του Διός απασχόλησε ιδιαίτερα τους αρχαιολόγους του Πανεπιστημίου Berkeley της Καλιφόρνιας, ενώ παράλληλα, συνεχίζονταν οι μακροχρόνιες συζητήσεις για τη σκοπιμότητα της αναστύλωσης. Το πρόβλημα που παρουσιάστηκε ήταν ότι ορισμένοι υποστηρίζουν ότι οι γκρεμισμένες κολώνες δημιουργούν ένα περιβάλλον ρομαντικό και ίσως διδακτικό, αφού ενέπνευσαν πλήθος καλλιτεχνών, όπως τον 18ο αιώνα τη βρετανική επιστημονική αποστολή, γνωστή με το όνομα Society of Dilettanti, που εκδήλωσε έντονο ενδιαφέρον για τον ναό του Διός στη Νεμέα. Από όσο γνωρίζουμε, ήταν οι πρώτοι που στα νεότερα χρόνια είδαν και σχεδίασαν τα ερείπια της Νεμέας, ενώ οι δραστηριότητες της αποστολής βοήθησαν σημαντικά στη γνωριμία με την ελληνική αρχαιότητα και την προβολή της αρχαίας ελληνικής αισθητικής.

Εκτός άλλων, αντίθετη άποψη πρόσβευαν και οι κάτοικοι της περιοχής, που από παλιά ονειρεύονταν την αναστύλωση του ναού. Βασιζόμενοι στην αντίληψη ότι η καταστροφή του ναού ήταν προϊόν ανθρώπινης παρέμβασης, θεωρούσαν ότι η σημερινή κοινωνία έχει ηθική υποχρέωση να προβεί σε αναστύλωσή του.

Ένας από τους πρώτους που υποστήριξε την ιδέα της αναστύλωσης ήταν ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Berkeley, αρχαιολόγος Stephen G. Miller (Εικ. 15). Στην προσπάθειά του αυτή συνέδραμε και πλήθος άλλων μελετητών, όπως του καθηγητή του Πανεπιστημίου της Μίνεσσοτα, Frederic A. Cooper, που ετοίμασε μία αρχιτεκτονική προμελέτη για την αναστύλωση του ναού, ενώ παράλληλα κατέγραψε 1.100 λίθους, που βρίσκονταν στην περιοχή. Τελικά το Υπουργείο Πολιτισμού εξέδωσε άδεια για την αναστύλωση αρχικά δύο κιόνων (K-25 και K-26) κατά μήκος

της βόρειας πλευράς του ναού. Ταυτόχρονα τοποθετήθηκαν στη θέση τους πλήθος λιθοπλινθοί από το κρηπίδωμα και συμπληρώθηκαν εν μέρει με σύγχρονο υλικό. Οι εργασίες όμως σταμάτησαν, λόγω έλλειψης πόρων. Τελικά η αναστύλωση των δύο πρώτων κιόνων ξεκίνησε ξανά το 1999 με αποτέλεσμα το 2002 να έχουν αναστηλωθεί οι δύο πρώτοι κίονες και ο ναός να έχει πλέον πέντε κίονες. Στη συνέχεια κατατέθηκε από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών νέα μελέτη αναστύλωσης τεσσάρων ακόμη κιόνων, ώστε να ολοκληρωθεί η βορειοανατολική γωνία του ναού. Η νέα μελέτη αναστύλωσης των κιόνων K-27, K-28, K-29, K-30 εγκρίθηκε το 2004 από το Υπουργείο Πολιτισμού.⁴⁶

Το έργο αναστύλωσης περιλάμβανε εργασίες υποδομής (τοπογραφικές μελέτες, κατασκευή νέου υποστέγου, τοποθέτηση γερανογέφυρας) και εργασίες δόμησης (συρματοκοπή και μεταφορά νέων λίθων, προετοιμασία συμπληρωμάτων, συγκολλήσεις, διαμόρφωση επιφανειών, μεταφορά και τοποθέτηση λίθων).

Το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών υποδομής είχαν ολοκληρωθεί μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 2005 (τοπογραφικές μελέτες, κατασκευή νέου υπόστεγου, τοποθέτηση γερανογέφυρας). Οι εργασίες δόμησης συμπεριλάμβαναν την συρματοκοπή νέων λίθων, την κατασκευή εκμαγείων, την κατασκευή νέων μελών και συμπληρωμάτων, τη συγκόλληση των συμπληρωμάτων, τη διαμόρφωση επιφανειών, την τοποθέτηση εμπολίων, την τοποθέτηση των κατεργασμένων λίθων στον Ναό και τη διαμόρφωση τους στην τελική θέση.

Η αναστύλωση της κρηπίδας είχε απορροφήσει ένα μεγάλο μέρος της προσπάθειας αναστύλωσης, δεδομένου ότι οι λιθοθήρες προτίμησαν στο παρελθόν τους γωνιασμένους λίθους της κρηπίδας από τους ογκώδεις κυλινδρικούς σπονδύλους των κιόνων. Η ανάγκη για νέο υλικό θα καλυφτεί από την εξόρυξη λίθων, η οποία είναι σε εξέλιξη στο γειτονικό λατομείο.

Με το πέρας του έτους 2005 είχαν τοποθετηθεί οι 10 πρώτοι σπόνδυλοι (από 13 στο σύνολο τους) του κίονα K-30, καθώς και οι τρεις σπόνδυλοι του κίονα K-29.⁴⁷

Ο ναός του Διός αποτέλεσε κομμάτι μίας σωστής αναστύλωσης, προϊόν ιδιαίτερης προσοχής και μελέτης. Κάθε μέρος που έχει αναστηλωθεί, επικολληθεί ή

⁴⁶ Οφέλτης, 2011.

⁴⁷ Μακρής, 2006.

συμπληρωθεί είναι ευδιάκριτο ώστε να μπορεί ο επισκέπτης να το αντιληφθεί, αλλά και να μπορεί να αποσπαστεί ξανά αν κριθεί σκόπιμο. Μέσα από την αναστύλωση αυτή μπορεί ο θεατής να δημιουργήσει στο μυαλό του μία εικόνα για το πώς ήταν ο ναός στα χρόνια της δόξας του, ενώ συγχρόνως να τον εκτιμήσει ως ένα κατάλοιπο του παρελθόντος, έναν ερειπιώνα που αποτελεί πηγή έμπνευσης και νοσταλγίας για το παρελθόν.

Θα μπορούσε κάποιος να θεωρήσει ότι καλύτερο θα ήταν να προβούμε σε μία ολοκληρωτική αποκατάσταση του μνημείου, όμως αυτό ίσως να πρόσβαλλε την πορεία του μέσα στον χρόνο. Η κατασκευή ενός αρχαίου μνημείου εξ' αρχής μπορεί να είναι ανεπανόρθωτα ιδιαίτερος καταστροφική για πολλούς λόγους και ως αποτέλεσμα να έχει την αλλοίωσή του. Ανάλογα παραδείγματα έχουμε σε όλο τον κόσμο. Τρανταχτά παραδείγματα στην Ελλάδα αποτελούν η εξ ολοκλήρου υποκειμενική αναστύλωση στο Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου στη Ρόδο, καθώς και στην αρχαία Κνωσό στη Κρήτη,⁴⁸ όπου το τελικό αποτέλεσμα, αν και δίνει την εικόνα ενός «ολοκληρωμένου μνημείου», διαφέρει πάρα πολύ από την αρχική μορφή του. Γι' αυτό τον λόγο η ΟΥΝΕΣΚΟ απαγορεύει πλέον με νόμο την επέμβαση σε χώρους αρχαιολογικής - πολιτισμικής - ανθρωπιστικής σημασίας με σκοπό τη διατήρησή τους, όπως ήταν και με περιορισμένες επεμβάσεις, ώστε να αναδεικνύεται όλη η διαδρομή τους μέσα στον χρόνο.

Βέβαια έχουμε και τον αντίλογο. Μήπως αν δεν επέμβει ο άνθρωπος του σήμερα στα κατάλοιπα του παρελθόντος, υπάρχει κίνδυνος να χαθούν εξ ολοκλήρου; Πόσα αρχαία μνημεία καταστρέφονται καθημερινά, λόγω της κακής τους συντήρησης; Μήπως η συμπλήρωση - αναστήλωση, έστω και αν δεν ακολουθεί την αυστηρή εικόνα της αρχικής τους μορφής, τα βοηθά να αντέχουν στο πέρασμα των αιώνων; Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι πληθώρα μνημείων που μας διασώζονται, ήδη από τα αρχαία χρόνια δέχονταν αλλαγές, συμπληρώσεις, επισκευές που μπορεί μεν να αλλοίωναν την αρχική τους μορφή, αλλά τα διέσωζαν από την καταστροφή, διατηρώντας τα παράλληλα ενεργά στην κοινωνία.

⁴⁸ Η αναστύλωση έγινε από τον Άγγλο αρχαιολόγο Άρθουρ Έβανς (Arthur Evans) στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπου εκτός των άλλων έγινε χρήση τσιμέντου, πρακτική αρκετά επιβαρυντική για τις αρχαιότητες και σε πλήρη αντίθεση με τις σημερινές πρακτικές αναστήλωσης.

Τελικά, κατά πόσο πρέπει να επεμβαίνουμε στα αρχαία μνημεία ώστε να μην καταστρέφονται αλλά ταυτόχρονα να μην αλλοιώνεται η αρχική μορφή τους; Μήπως οι αλλαγές οποιουδήποτε είδους (συμπληρώσεις, αναστηλώσεις κτλ) είναι αυτές που τα διατηρούν στο πέρασμα των αιώνων; Ίσως κάπου εδώ πρέπει να χρησιμοποιήσουμε για μία ακόμη φορά την αρχαία ρήση «μέτρον άριστον».

3.2 Προβλήματα στην πρακτική ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων

Η πολιτιστική μας κληρονομιά, στη συγκεκριμένη περίπτωση αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία, συνήθως προσεγγίζονται ως απλά απομεινάρια από το ακατάλυτο παλίμψηστο της σημερινής πολιτείας ή ως υπολείμματα του περιβάλλοντος μίας άλλης εποχής, που περιέπεσαν σε αχρησία και ίσως αποτελούν φραγμό για τη διεύρυνσή της.

Μία τέτοια αντίληψη είναι αναμφισβήτητο ότι λαμβάνει υπόψη της μόνο τη χρηστική λειτουργία ενός χώρου και τον αξιολογεί ως διαθέσιμη χωρική ποσότητα. Η προσέγγιση αυτή είναι έκδηλο ότι αγνοεί και υποτιμά την πολιτισμική διάσταση ενός χώρου, αυτήν που τον μεταμορφώνει από απλό, ουδέτερο περιβάλλον, σε πολιτισμικά φορτισμένο τόπο.

Οι αρχαιολογικοί χώροι βρίσκονται στο επίκεντρο αυτής της προβληματικής θεώρησης, εφόσον δεν είναι κατάλληλοι για να επαναχρησιμοποιηθούν με τη στενή λειτουργική έννοια, ενώ την ίδια στιγμή διεκδικούν χώρο. Η *in situ* διατήρηση και ανάδειξη των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων φανερώνει έμπρακτα περισσότερο από κάθε άλλη περίπτωση διατήρησης της ιστορικής κληρονομιάς τις αξίες που αναγνωρίζουμε στην αρχαιολογική κληρονομιά.⁴⁹

Εκτός από τα παραπάνω προβλήματα στη θεώρηση των αρχαιολογικών χώρων, υπάρχουν προβλήματα στη διαχείρισή τους, η οποία εξαρτάται από το ερμηνευτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται και την τελική πρακτική που εφαρμόζεται. Στην συνέχεια εντοπίζονται και εξετάζονται τρεις κατηγορίες προβλημάτων.

⁴⁹ Γκανιάτσας, 2007.

3.2.1 Θεώρηση των μνημείων ως ανεξαρτήτων αντικείμενων

Η περίπτωση αυτή συσχετίζεται με την θεώρηση του μνημείου ως αντικείμενου που δεν έχει συνάφεια με τον περιβάλλοντα χώρο του, και κατά συνέπεια την απομόνωση του αρχαιολογικού χώρου από το ευρύτερο πλαίσιο αναφοράς του. Στην περίπτωση αυτή, ανεξάρτητα από το πόσο καλά είναι διατηρημένο το μνημείο, αποτελεί δείγμα του συνόλου καθώς και άλλοθι για να καταστραφούν άλλα μνημεία, τα οποία συνθέτουν τον ζωτικό χώρο αναφοράς του.

Αναμφίβολα, το διεθνές θεσμικό πλαίσιο προστασίας μνημείων υπογραμμίζει την σημασία που έχει ο περιβάλλον χώρος ενός μνημείου στην διατήρηση της συνολικής ταυτότητας του μνημείου και των όσων αυτό πρεσβεύει, αλλά τις περισσότερες φορές αυτό είναι θέμα ερμηνείας των θεσμικών συμβάσεων και μερικές φορές σκόπιμης παρερμηνείας των προαναφερθέντων.⁵⁰

3.2.2 Θεώρηση των μνημείων ως ερειπίων

Η θεώρηση των μνημείων ως ερειπίων αφορά στην αντιμετώπιση του αρχαιολογικού χώρου ως χώρου ερειπίων, που αδρανοποιεί την αυθεντική και ενεργό παρουσία του ως μέρους του συνολικού περιβάλλοντος. Εκτός αυτού, η περίπτωση αυτή καθιστά παθητική την πολιτισμική οντότητά του χώρου, μετατρέποντάς τον αυτόματα σε γραφικό και περιορίζοντας τη δυναμική του στη σημερινή αποσπασματική του μορφή, αφαιρώντας του το διαχρονικό δυναμικό του.⁵¹

3.2.3 Αρχιτεκτονικός υπερσχεδιασμός της ανάδειξης των μνημείων

Στην περίπτωση αυτή ο αρχαιολογικός χώρος αντιμετωπίζεται ως πεδίο ασκήσεων αρχιτεκτονικού ύφους. Μέσω των σύγχρονων αρχιτεκτονικών επεμβάσεων πολλές φορές οδηγούμαστε στην υποβάθμιση του αρχαιολογικού χώρου.

⁵⁰ Γκανιάτσας, 2007.

⁵¹ Γκανιάτσας, 2007.

Είναι αναμφισβήτητο ότι ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός πρέπει να γίνεται με όρους του σήμερα και να εκφράζει τη σημερινή εποχή αλλά υπάρχει ένα όριο πέραν του οποίου ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός του μνημείου δεν συσχετίζεται με τους λόγους διατήρησης του μνημείου.

Στην περίπτωση λοιπόν που ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός δεν αφορά τους λόγους διατήρησης του μνημείου, οι πολλές πραγματοποιημένες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις συνήθως αποτελούν επιφανειακούς εξωραϊσμούς ή υπερβολικές σε μέγεθος και χαρακτήρα κατασκευές-υπερκατασκευές, που επισκιάζουν, αδρανοποιούν ή ακόμα και εκμηδενίζουν τις αρχαιότητες τις οποίες υποτίθεται ότι ως στόχο έχουν να αναδείξουν.

Με λίγα λόγια το πρόβλημα αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως πρόβλημα συμβατότητας και καταλληλότητας των νέων μορφών-κατασκευών και των νέων χρήσεων στον αρχαιολογικό χώρο και το περιβάλλον του.

3.3 Η ανάδειξη των αρχαιοτήτων ως δημιουργία

Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής πρέπει να εντάσσεται και τελικά να παίρνει θέση κάθε πρόταση σχετικά με την ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων, ερμηνεύοντας το διεθνές θεσμικό πλαίσιο για την αρχαιολογική κληρονομιά. Το πλαίσιο αυτό στοιχειοθετείται από τα άρθρα 7, 8 και 15 της Χάρτας της Βενετίας, όπως αυτά οριστικοποιήθηκαν στα διεθνή συνέδρια του ICOMOS στη Λωζάνη (1990) και στη Σόφια (1996), αλλά και από τη χάρτα της αυθεντικότητας, όπως αυτή αναπτύχθηκε στα συνέδρια της Νάπολης, του Μπέργκεν (Νορβηγία) και της Νάρα (Ιαπωνία).

Βάση αυτού του θεσμικού πλαισίου, ο αρχαιολογικός χώρος δεν αποτελεί μεμονωμένο μνημείο, αλλά αντίθετα υλικό και νοηματικό φορέα ενός ευρύτερου χωρικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.⁵²

Για να μην αποτελέσει ο αρχαιολογικός χώρος *απομεινάρι του παρελθόντος* η σχέση των μνημείων με την καθημερινή ζωή είναι εξέχουσας σημασίας. Η πολιτιστική μας

⁵² Γκανιάτσας, 2007.

κληρονομιά πρέπει να αποτελέσει μέλος του περιβάλλοντος στο οποίο θα ενταχθεί και να θεωρηθεί ως ενεργός τόπος όχι μόνο επίσκεψης, αλλά και αναφοράς στη συλλογική μνήμη των κατοίκων και στην καθημερινή τους ζωή. Με τον τρόπο αυτό η επιστήμη της αρχαιολογίας δεν θεωρείται πια μόνο επιστήμη των πολύτιμων ευρημάτων, αλλά μέρος μίας πολιτισμικής ανθρωπολογίας, που διατηρεί, ερμηνεύει και αναδεικνύει τις αξίες ενός ενεργού παρελθόντος.

Θα πρέπει να σταματήσει η θεώρηση ότι τα μνημεία απλά καταλαμβάνουν χώρο του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζούμε και ότι οι αρχαιολογικοί χώροι πρέπει να διατηρούνται ως «μουσειακά» αντικείμενα, κατάλληλα μόνο για επίσκεψη. Οι γενικότερες αξιωματικές προθέσεις που διατυπώθηκαν προηγουμένως και αφορούν τόσο τον τρόπο ερμηνείας του υφισταμένου θεσμικού πλαισίου για τα μνημεία όσο και τα λάθη που πρέπει να αποφευχθούν, ουσιαστικά μπορούν να στοιχειοθετήσουν και στη συνέχεια να διαμορφώσουν ένα πλαίσιο θεώρησης, σύμφωνα με το οποίο θα είναι δυνατόν να ιεραρχηθούν οι αξίες του αρχαιολογικού χώρου, όπως αυτές θα προκύψουν από την ιστορική τεκμηρίωση και ερμηνεία, ώστε να κατευθύνουν στη συνέχεια τις αρχιτεκτονικές επεμβάσεις κάθε κλίμακας που θα επιχειρηθούν στο πλαίσιο της πρότασης.⁵³

Είναι πολύ σημαντικό ο αρχιτεκτονικός και πολεοδομικός σχεδιασμός που εφαρμόζεται στους αρχαιολογικούς χώρους, από τη μεμονωμένη αναστύλωση μέχρι τη δημιουργία αρχαιολογικών πάρκων, να έχει ως πρωτεύον μέλημά του και ως κύριο στόχο του τη διατήρηση και την ανάδειξη της αυθεντικότητας του μνημείου στις υλικές, μορφολογικές, νοηματικές και πολιτισμικές του διαστάσεις.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να θεωρήσουμε ότι η συνολική πρόταση σχεδιασμού για την προστασία και ανάδειξη ενός αρχαιολογικού χώρου ή μνημείου πρέπει να είναι απόρροια ποικίλων παραγόντων, όπως η προσεκτική τεκμηρίωση, η ανάγνωση, η κατανόηση και κυρίως η δημιουργική ερμηνεία του συγκεκριμένου κάθε φορά μνημείου στις πολύπλευρες χωρικές και νοηματικές του διαστάσεις.

⁵³ Γκανιάτσας, 2007.

3.4 Προβληματισμός για τη διατήρηση και τη συντήρηση μνημείων *in situ*

Οποιαδήποτε ακίνητα μνημεία έρχονται στο φως κατά την ανασκαφική έρευνα, οι αρχαιολόγοι οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα προστασίας για τη διατήρησή τους, ακόμα και αν μετά το πέρας της έρευνας πρόκειται να καταχωθούν. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι και η κατάχωση είναι μια μορφή προστασίας. Όταν τίθεται θέμα ανάδειξης αυτών των μνημείων, η αρχαιολογική έρευνα οφείλει να έχει συμπεριλάβει τη συντήρηση στον αρχικό προγραμματισμό.

Η τάση που επικρατεί σήμερα όσον αφορά τη διατήρηση και την ανάδειξη των μνημείων, είναι η ανάδειξή τους στο φυσικό περιβάλλον στο οποίο ανακαλύφθηκαν. Για την επίτευξη όσο το δυνατόν καλύτερου αποτελέσματος, καθώς και για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν κατά τον σχεδιασμό και την εκτέλεση των έργων για την ανάδειξη του αρχαιολογικού μνημείου είναι απαραίτητη η συνεργασία των αρχαιολόγων με συντηρητές, μηχανικούς, μουσειολόγους και άλλους επιστήμονες.

Αναφορικά με τον τομέα της συντήρησης, είναι απαραίτητο να επισημανθούν δύο καίρια σημεία: Το πρώτο αφορά το γεγονός ότι η συντήρηση των ανασκαφικών ευρημάτων στο εργαστήριο διαφέρει από τη συντήρηση ενός συνόλου *in situ*. Η κύρια διαφορά εναπόκειται στο γεγονός ότι ο συντηρητής όταν ασχολείται με την συντήρηση ενός συνόλου *in situ*, δεν έχει να αντιμετωπίσει ένα αυτόνομο αντικείμενο, αλλά ένα σύνολο ποικίλων αντικειμένων από διαφορετικά υλικά το οποίο βρίσκεται εκτεθειμένο σε συνθήκες που πολύ δύσκολα μπορούν να ελεγχθούν.

Το δεύτερο αναφέρεται στο γεγονός ότι η διατήρηση ενός αντικειμένου μέσω της συντήρησής του, διασφαλίζεται κυρίως από την παροχή καταλλήλων περιβαλλοντικών συνθηκών (παθητική ή προληπτική συντήρηση), χωρίς τις οποίες η ενεργητική συντήρηση δεν θα είχε μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Έχοντας αυτή την δεύτερη παρατήρηση υπόψη μας, είναι εμφανής η αναγκαιότητα λήψης μέτρων προληπτικής συντήρησης για την ανάδειξη μνημείων *in situ*.⁵⁴

⁵⁴ Δασακλή, 2006.

Ως προληπτική συντήρηση ορίζεται η επέμβαση στις περιβαλλοντικές συνθήκες (υγρασία, θερμοκρασία, ακτινοβολίες, δονήσεις, αέριοι ρύποι), με σκοπό την παροχή ενός σταθερότερου και καταλληλότερου μικροπεριβάλλοντος για την ασφαλέστερη διατήρηση του αντικειμένου.

Η σταθεροποίηση των προαναφερθέντων παραμέτρων είναι μία σχετικά απλή διαδικασία, όταν η συντήρηση λαμβάνει χώρο στο εργαστήριο, εφόσον υπάρχουν συγκεκριμένες οδηγίες και πρότυπα που αφορούν την προληπτική συντήρηση στα μουσεία, αλλά όταν η διαδικασία γίνεται σε εξωτερικό χώρο για την οποία δεν έχουν καθοριστεί επίσημα πρότυπα και διαδικασίες η σταθεροποίηση των παραμέτρων είναι αρκετά δύσκολη.

Η πλειοψηφία των μνημείων που αναδεικνύονται και διατηρούνται *in situ* είναι κυρίως από λίθο. Αυτό είναι συνέπεια του γεγονότος ότι ο λίθος, λόγω της χρήσης του αλλά και της ανθεκτικότητάς του στις συνθήκες ταφής, είναι πολύ συνηθισμένο εύρημα. Εκτός αυτού, η έρευνα γύρω από τη συντήρηση και τη διατήρηση των λίθινων μνημείων *in situ* έχει αναπτυχθεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό, κάτι όμως που δεν ισχύει και για τα μνημεία οργανικής φύσης, όπως το ξύλο, το οστό κ.ά. Τα ευρήματα αυτά συνήθως απομακρύνονται όταν βέβαια η απομάκρυνσή τους είναι εφικτή, ακόμη και αν χάνουν μέρος των ιστορικών συμφραζομένων τους.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να αποφανθούμε ότι η πρακτική σε παγκόσμιο επίπεδο της διατήρησης και ανάδειξης μνημείων οργανικής φύσης *in situ* είναι περιορισμένη και τα μέτρα που λαμβάνονται για την εξασφάλιση της μακροβιότητάς τους είναι προϊόν διεπιστημονικής συνεργασίας, που αφορά στην κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Είναι πολύ σημαντική η αξιολόγηση και η δημοσίευση των αποτελεσμάτων της διεπιστημονικής αυτής συνεργασίας, έτσι ώστε κάποια στιγμή ο προβληματισμός αυτός να αποτελέσει ένα γόνιμο πεδίο έρευνας και εφαρμογής στον τομέα της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

3.5 Προβληματισμός για τη συντήρηση και ανάδειξη ανθρωπίνων υπολειμμάτων

Σε πολλές αρχαιολογικές, ιστορικές (εθνογραφικές), επιστημονικές και εκκλησιαστικές συλλογές ή σε συλλογές Φυσικής Ιστορίας και Σύγχρονης Τέχνης συναντάμε ανθρώπινα υπολείμματα. Στο σημείο αυτό προκύπτει ένα απλοϊκό ίσως, αλλά πολύ σημαντικό ερώτημα: Αποτελούν τα ανθρώπινα υπολείμματα τμήμα της πολιτιστικής ή φυσικής μας κληρονομιάς, έτσι ώστε να τεκμηριώνεται η ανάγκη προστασίας, συντήρησης, μελέτης και ανάδειξής τους;

Ο θάνατος αποτελεί κοινό γνώρισμα όλων των ζώντων οργανισμών και κατ' επέκταση του ανθρώπου. Είναι απόλυτα συνδεδεμένος με την φύση και τον αέναο κύκλο ζωής-θανάτου και ως εκ τούτου δεν πρέπει να τον φοβόμαστε. Ο μεγάλος Έλληνας φιλόσοφος Επίκουρος είχε πει «όσο ένας άνθρωπος ζει, δεν υπάρχει ο θάνατος και όταν υπάρχει ο θάνατος, ο άνθρωπος αυτός δεν ζει πια». Τί είναι λοιπόν αυτό που μάς φοβίζει, δεδομένου ότι δεν θα έχουμε ποτέ την εμπειρία του θανάτου; Στην ουσία είναι αυτό το πέρασμα από την ζωή στην ανυπαρξία, αλλά και ο πόνος και ο φόβος της λήθης. «Η πραγματικότητα της «στέρησης» και του «κενού» που επιφέρει ο θάνατος ως τελεσίδικο και ανέκκλητο συμβεβηκός, ενεργοποιεί την αντίρροπη διαδικασία του «ενθυμείσθε» ως μέσον για τη διαιώνιση της μνήμης του νεκρού, και εκπλήρωση χρέους απέναντί του, και υπέρβαση της λήθης του, που ως ενδεχόμενο βασανίζει την σκέψη».⁵⁵

Εντός του πλαισίου αυτού, στις ανθρώπινες κοινωνίες συνιστά κοινό στοιχείο η ανάγκη για την τεχνητή διατήρηση του σώματος του νεκρού με ποικίλα μέσα, κάτι που πιστοποιούν αρχαιολογικές έρευνες και μελέτες, ήδη από το απώτατο παρελθόν της ιστορίας. Μαρτυρίες που έχουμε σε όλο τον κόσμο ανά τους αιώνες σχετικές με ταρίχευση των νεκρών ή διαφύλαξη λειψάνων τους, αποδεικνύουν την ανάγκη αυτής της εξασφάλισης της μεταθανάτιας «φυσικής παρουσίας»⁵⁶ του νεκρού.

Επιστήμονες υποστηρίζουν ότι εφόσον τα ανθρώπινα υπολείμματα αποτελούν τα υλικά τεκμήρια της αρχαιολογικής, της επιστημονικής και φυσικής μας κληρονομιάς

⁵⁵ Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2009: 67.

⁵⁶ Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2009: 68.

και επιπλέον εφόσον είναι φορείς ενός εξαιρετικά σημαντικού ύψους περιεχομένου που συνδέεται με ήθη και έθιμα, θρησκευτικές, ιδεολογικές και πολιτιστικές αξίες ολόκληρων κοινωνικών ομάδων, λαών ή/και εθνών τα ανθρώπινα υπολείμματα αποτελούν τμήμα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και θα πρέπει να εκτίθενται ως μουσειακό είδος σε συλλογές.⁵⁷

Ακριβώς αυτός ο δυϊσμός της υπόστασης των ανθρωπίνων υπολειμμάτων (υλική και άυλη) ερμηνεύει τα κίνητρα για τη συλλογή τους. Τα κίνητρα αυτά συνήθως συνδέονται με την επιθυμία για μελέτη και έρευνα, με θρησκευτικές ή άλλες ιδεολογικές αρχές αυτοπροσδιορισμού ολόκληρων κοινωνικών ομάδων, με την επιθυμία του «συλλέκτη» να τονίσει μέσω της «συλλογής», την κοινωνική, εθνική, θρησκευτική και ιδεολογική κυριαρχία του.

Στον αρχαιολογικό χώρο της Νεμέας, κατά την διάρκεια ανασκαφών, βρέθηκαν ανθρώπινα λείψανα από ταφές νεκρών (**Εικ. 16 - 17**). Από τα λείψανα αυτά ενδιαφέρουσες πληροφορίες μας παρέχουν τα ευρήματα από τους τάφους δύο γυναικών.

Οι πληροφορίες που αντλούμε από τον πρώτο τάφο είναι αρκετά σημαντικές. Πρόκειται για έναν απλό, συνηθισμένο τάφο, ο οποίος ανήκε σε μία πλούσια γυναίκα της εποχής, όπως μαρτυρούν τα κτερίσματα που βρέθηκαν σε αυτόν. Η ανάλυση των σκελετικών καταλοίπων φανερώνει ότι πρόκειται για μία νέα γυναίκα, περίπου δεκαεπτά ετών, η οποία έπασχε από αναιμία.⁵⁸

Στο μονοπάτι που έχει δημιουργηθεί για τους επισκέπτες και οδηγεί βόρεια προς την περιοχή των οικοδομήματων (**Εικ. 18**), το βλέμμα μας πέφτει σε μια μεγάλη προθήκη. Πρόκειται για ακόμη έναν ανθρώπινο σκελετό από μια παλαιοχριστιανική ταφή, αντιπροσωπευτική των ταφών που βρέθηκαν στην Νεμέα. Η ταφή έχει μεταφερθεί για προστασία αλλά και καλύτερη παρουσίαση μέσα στη μεγάλη προθήκη, όπως βρέθηκε. Ο τάφος είναι κτιστός και έχει επενδυθεί με ελαφρά δουλεμένες λίθινες πλάκες. Μέσα του βρέθηκαν τα οστά μιας γυναίκας ηλικίας 60-70 ετών με το κεφάλι της γυρισμένο προς την Ανατολή, σύμφωνα με το έθιμο (**Εικ. 19**).

⁵⁷ Walker, 2000.

⁵⁸ Miller, 2005: 75-76.

Βλέπουμε ότι ο ήρεμος και αιώνιος «ύπνος» των νεκρών συχνά διαταράσσεται από τους σημερινούς ερευνητές. Οι εκταφιασμοί νεκρών αποτελούν σύνηθες φαινόμενο στην επιστήμη της αρχαιολογίας, αναρωτήθηκε όμως κανείς για την ηθική διάσταση μιας τέτοιας πράξης; Έχουμε άραγε το δικαίωμα, κάτω από την μάσκα της εκάστοτε επιστήμης, να προβαίνουμε σε αντίστοιχες κινήσεις, προσβάλλοντας όχι μόνο τον νεκρό, αλλά και την θρησκεία και την ηθική της εποχής; Οι νεκροί θάβονταν προκειμένου να μείνουν θαμμένοι, όχι να αποτελέσουν έναν μεταγενέστερο αρχαιολογικό θησαυρό προς επίδειξη. Ή μήπως για χάρη της ιστορίας και της αδάμαστης περιέργειας του ανθρώπου για το παρελθόν μπορεί κάτι τέτοιο να δικαιολογηθεί; Σίγουρα τα δεδομένα που προκύπτουν από την ανασκαφή μιας ταφής μπορεί να είναι πολύ σημαντικά για τους ανθρώπους του σήμερα, αλλά εξίσου σημαντικός είναι και ο άνθρωπος του τότε.

Εκτός των δύο ταφών, εντός του μουσείου εκτίθενται τα λείψανα ενός ακόμα νεκρού, άνδρα αυτή τη φορά (**Εικ. 20**). Ο νεκρός βρέθηκε κοντά στην καμαρωτή δίοδο του Σταδίου και χρονολογείται γύρω στο 585 π.Χ. Το τέλος του συνδέεται με την βίαιη εισβολή των σλαβικών φύλων, τα οποία εξαφάνισαν τον παλαιοχριστιανικό οικισμό της Νεμέας, καθώς και πολλών ακόμη πόλεων της Ελλάδας. Πρέπει να εισήλθε έρποντας στην σήραγγα του Σταδίου και να εγκαταστάθηκε εκεί. Στην επιφάνεια των τοιχών της σήραγγας είχε χαράξει πάνω σε παλαιότερα χαράγματα την φράση «ΑΙΘΕΡΗ ΖΩΗΣ». Τα σκελετικά του λείψανα βρέθηκαν σκορπισμένα σε επιφάνεια 5 τ.μ., με το κρανίο του πάνω στον νότιο τοίχο της σήραγγας (**Εικ. 21**). Το κρανίο έφερε ίχνη τραύματος από αιχμηρό όργανο, το οποίο είχε αρχίσει να επουλώνεται πριν επέλθει ο θάνατος (**Εικ. 22**). Ίσως να είχε διαφύγει αρχικά μιας επίθεσης και να ανακαλύφθηκε στην συνέχεια στο καταφύγιό του, στη δίοδο του Σταδίου. Οι αρχαιολόγοι τον χαρακτήρισαν τον «τελευταίο παλαιοχριστιανό» της Νεμέας.⁵⁹

Ο διάσημος Αμερικανός Καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Berkeley Stephen Miller, ο οποίος είναι υπεύθυνος τα τελευταία τριάντα χρόνια για το ανασκαφικό έργο στην αρχαία Νεμέα, όταν ερωτήθηκε όσον αφορά την μελέτη και ανάδειξη των ανθρώπινων υπολειμμάτων δήλωσε: *«Δεν είμαι φιλόσοφος και φαντάζομαι ούτε η ίδια η ηθική φιλοσοφία δεν μπορεί να δώσει μία καθαρή απάντηση*

⁵⁹ Οι σχετικές πληροφορίες προέρχονται από επεξηγηματική πινακίδα της προθήκης με τα οστά του νεκρού εντός του Μουσείου της Νεμέας.

σε ένα τόσο δύσκολο ερώτημα. Πάντως αν σε 1.000 χρόνια από τώρα ήξερα ότι τα κόκαλά μου θα βρίσκονται σε μία έκθεση θα ένιωθα χαρούμενος».⁶⁰

Ο ίδιος επίσης σε ερώτημα για το ποια είναι η θέση της εκκλησίας και γενικότερα της θρησκείας στο συγκεκριμένο θέμα, αποφάσισε να απαντήσει βάσει μιας προσωπικής του εμπειρίας: «Δεν είμαι σίγουρος, αλλά θα σάς απαντήσω με ένα περιστατικό. Θυμάμαι έναν ιερέα της περιοχής που είχε έρθει κατά την διάρκεια των ανασκαφών και της αποκάλυψης ενός τάφου. Παρόλο που είδε με τα μάτια του όλη την διαδικασία δεν φάνηκε να ενοχλείται».⁶¹ Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι και η ορθόδοξη εκκλησία εκθέτει ιερά λείψανα σε προθήκες και καλεί τους πιστούς σε προσκύνησή τους. Κατά συνέπεια μπορούμε να πούμε ότι η έκθεση των ανθρώπινων υπολειμμάτων δεν αποτελεί προσβολή για τον νεκρό, αρκεί να γίνεται με τρόπο σεβαστό και ηθικό.

Συνοψίζοντας, φαίνεται ότι αποδεχόμαστε πως τα ανθρώπινα υπολείμματα αποτελούν τμήμα της πολιτιστικής και φυσικής μας κληρονομιάς, για αυτό οφείλουμε να τα προστατεύουμε και να τα διαφυλάσσουμε για τις επόμενες γενιές, μέσα στα μουσεία, συνδέοντάς τα με τις τρεις θεμελιώδεις ενότητες, που συναπαρτίζουν την έννοια «μουσείο»: συλλογή, συντήρηση, έρευνα. Παρόλα αυτά, δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτοι σε αυτή την υπόθεση, αφού δεν μπορούμε να έχουμε την συναίνεση του νεκρού σε όλες τις περιπτώσεις.

3.6 Προβληματισμός για την αξία της ανάδειξης μνημείων διαφορετικής εποχής

Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο στη νότια πλευρά του τάφου βρίσκονται τα ερείπια μίας παλιάς Βασιλικής, που κτίστηκε κατά τη πρωτοβυζαντινή περίοδο. Δυστυχώς η εικόνα του επισκέπτη είναι σήμερα αρκετά περιορισμένη για την εκκλησία. Έχει υποστεί μεγάλες καταστροφές από την πάροδο των αιώνων με τελευταία αυτή κατά την διάρκεια των πρώτων ανασκαφών, όταν οι αρχαιολόγοι

⁶⁰ Βλ. παράρτημα με συνέντευξη του αρχαιολόγου Stephen G. Miller.

⁶¹ Βλ. παράρτημα με συνέντευξη του αρχαιολόγου Stephen G. Miller.

αποφάσισαν να ανασκάψουν το επίπεδο που βρισκόταν η εκκλησία, ώστε να αποκαλύψουν τους τοίχους του ξενώνα. Επίσης μέρος του υλικού της χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή ενός στεγάστρου, προκειμένου να προστατέψει το αρχαίο Λουτρό, που βρισκόταν στην περιοχή. Είναι έκδηλο λοιπόν το γεγονός ότι οι σύγχρονοι δεν εκτίμησαν την αξία της Βασιλικής ή ίσως την θεώρησαν ως «ξένη» μεταξύ των αρχαίων καταλοίπων και επέλεξαν να την χρησιμοποιήσουν στο έργο της καλύτερης ανάδειξής τους.

Κατά συνέπεια προκύπτει ένα μεγάλο ηθικό ερώτημα, που αφορά την αξία που έχουν τα μνημεία και το κατά πόσο είναι ο άνθρωπος ικανός να τα αξιολογήσει. Μοιάζει πολύ δύσκολο να καθιερωθεί μία κλίμακα αξιών, αφού οι ηθικές αξίες που διέπουν την κάθε εποχή διαφέρουν και μεταβάλλονται με το πέρασμα των αιώνων. Δεν μπορούμε να πούμε ότι η αρχαιοελληνική περίοδος είναι ανώτερη της βυζαντινής ή το αντίθετο.

Τελικά τί είναι αυτό που δίνει αξία σε ένα μνημείο; Μία ξεκάθαρη απάντηση θα ήταν πολύ δύσκολο να δοθεί. Ο Stephen Miller, όταν ερωτήθηκε για το αν πιστεύει ότι η εν μέρει αφαίρεση της Βασιλικής για την αποκάλυψη των θεμελίων μίας πρωιμότερης κατασκευής ήταν σωστή κίνηση δήλωσε: *«Σαν αρχαιολόγος δεν επιλέγω τί πρέπει να ανασκαφεί και τί δεν πρέπει. Η εν μέρει ανασκαφή δεν επιτρέπεται»*.⁶² Απάντηση η οποία αφήνει αναπάντητα ερωτήματα σχετικά με το ποιος πήρε την απόφαση για να γίνει η ενέργεια αυτή και κατά πόσο ήταν σύμφωνη με την υπάρχουσα νομοθεσία, που αφορά τις ανασκαφές. Τα έργα κάθε εποχής είναι μοναδικά και συνδέονται με όλη την πορεία της ιστορίας και δεν μπορούμε ούτε να διαγράψουμε ούτε να παραλείψουμε.

3.7 Η ηθική της ανάδειξης

Οι επεμβάσεις για τη συντήρηση, την ανάδειξη και την απόδοση στο κοινό των μνημείων δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση. Οι προσεγγίσεις που υπάρχουν πάνω σε αυτό το θέμα είναι διάφορες και αφορούν στο τί πρέπει κάποιος να κάνει, ώστε να συμφιλιώνει αφενός την επιταγή για διατήρηση της αυθεντικής εικόνας του ερειπίου,

⁶² Βλ. παράρτημα με συνέντευξη του αρχαιολόγου Stephen G. Miller.

όπως μας την παρέδωσε η ιστορία και αφετέρου την ανάγκη αποκατάστασης μιας αναγνώσιμης μορφής του. Εδώ είναι που εκδηλώνεται ο κύριος προβληματισμός σε ό,τι αφορά την έκταση και το είδος των επεμβάσεων για την ανάδειξη.⁶³ Οι σχετικοί κανόνες που έχουν διαμορφωθεί είναι πέντε και εκθέτονται συνοπτικά στην συνέχεια.

Ο πρώτος κανόνας αφορά τον σεβασμό της αρχικής υπόστασης (μορφής και χρήσης) και των αυθεντικών στοιχείων (δομικού υλικού) του μνημείου. Είναι πολύ σημαντικό ο αρχιτεκτονικός και πολεοδομικός σχεδιασμός που εφαρμόζεται στους αρχαιολογικούς χώρους, από τη μεμονωμένη αναστύλωση μέχρι τη δημιουργία αρχαιολογικών πάρκων, να έχει ως πρωτεύον μέλημά του και ως κύριο στόχο του τη διατήρηση και την ανάδειξη της αυθεντικότητας του μνημείου στις υλικές, μορφολογικές, νοηματικές και πολιτισμικές του διαστάσεις.

Ο δεύτερος κανόνας εστιάζει την προσοχή του στον σεβασμό των μεταγενεστέρων του φάσεων (κατά την αποκατάσταση μπορεί να διατηρούνται τα στοιχεία που τεκμηριώνουν μορφές και χρήσεις που προσέλαβε το μνημείο κατά τη διάρκεια της ζωής του) και ακολουθείται από έναν τρίτο κανόνα, που περιορίζει τις επεμβάσεις στα αρχαία μνημεία μόνο σε εκείνες οι οποίες κρίνονται απολύτως απαραίτητες για την προστασία και την αναγνωσιμότητα.

Ο τέταρτος κανόνας αναφέρεται στην αρμονική ένταξη των προσθηκών στο σύνολο. Όπως προαναφέρθηκε, είναι υψίστης σημασίας η σχέση των μνημείων με την καθημερινή ζωή, έτσι ώστε να αποφευχθεί το να αποτελέσει ο αρχαιολογικός χώρος *απομεινάρι του παρελθόντος* και να μπορέσει να θεωρηθεί μέλος του περιβάλλοντος στο οποίο θα ενταχθεί. Είναι σημαντικό ο αρχαιολογικός χώρος να συνθέσει έναν ενεργό τόπο όχι μόνο επίσκεψης, αλλά και αναφοράς στη συλλογική μνήμη των κατοίκων και στην καθημερινή τους ζωή.

Ο τελευταίος κανόνας σχετίζεται με την σαφή διαφοροποίηση ή δήλωση με διακριτικά μέτρα των προσθηκών. Είναι σημαντικό να ξεχωρίζουν τα κομμάτια του μνημείου, τα οποία ανήκουν εξ αρχής σε αυτό από τα νέα κομμάτια τα οποία προστίθενται, έτσι ώστε να μπορέσει να γίνει η πλήρης ή η μερική αναστύλωση του

⁶³ Λαμπρινουδάκης, 2008: 161.

μνημείου. Κατ' επέκταση κάθε ενέργεια πρέπει να μπορεί να είναι αναστρέψιμη, και κάθε ενδεχόμενο λάθος να μην είναι μοιραίο για οποιοδήποτε αρχαίο μέλος.⁶⁴

Οι κανόνες αυτοί διαγράφουν βέβαια το αποδεκτό από όλους γενικό πλαίσιο, δεν μπορούν όμως να καλύψουν όλο τον προβληματισμό που θέτουν αφενός οι συγκεκριμένες διάφορες περιπτώσεις και αφετέρου οι αλλαγές στη βιοματική προσέγγιση των μνημείων από την κοινωνία.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, άλλοι θεωρούν ότι για τα μνημεία του ελληνικού χώρου, τα οποία έχουν σωθεί συνήθως αποσπασματικά και με έντονα γερασμένο υλικό, πρέπει να υπάρξει μια συμπλήρωση των κανόνων διαχείρισης/αποκατάστασης που προβλέπουν οι σχετικές διεθνείς συμβάσεις, εφόσον οι συμβάσεις αυτές, όντας διεθνείς, έχουν έναν παγκόσμιο και γενικευμένο χαρακτήρα, ο οποίος δημιουργεί σύγχυση όταν εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Άλλοι πάλι πιστεύουν ότι οι σχετικοί κανόνες που έχουν διαμορφωθεί διεθνώς, πρέπει να μείνουν γενικοί και να προσαρμόζονται κατά περίπτωση, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του αντικειμένου, αφού ποτέ δεν είναι δυνατόν να ρυθμισθούν όλες οι πιθανές περιπτώσεις από ένα κείμενο αρχών.⁶⁵

Είναι εμφανές ότι δεν έχει βρεθεί ακόμη η χρυσή τομή ανάμεσα στην αυστηρή επιμονή για τη συντήρηση του αυθεντικού, με όση αναγνωσιμότητα και όπου αυτό την προσφέρει και στη διαμόρφωση του μνημείου ως αναγνώσιμου από το ευρύ κοινό εκθέματος, με τεκμηριωμένες συμπληρωματικές αποκαταστάσεις.

Τίθεται λοιπόν το ερώτημα, εάν πρέπει η συντήρηση ενός μνημειακού συνόλου να γίνεται μόνο διασώζοντας την άμορφη εικόνα της ιστορικής του φθοράς, στην οποία υπέπεσε λόγω της άγνοιας ή της πενίας του παρελθόντος, έχοντας ενδεχόμενο την συνέχεια της φθοράς του ή εφόσον η μελέτη των αποδομημένων μελών του είναι ικανή να αποδώσει στο μνημείο την αρχική του μορφή, πρέπει να ανασυντάσσεται εν μέρει, να προστίθεται υλικό όπου είναι αναγκαίο, ώστε να προστατεύεται και να είναι αναγνώσιμο από την κοινωνία;

Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ως αυθεντική δεν νοείται μόνο η μορφή, αλλά

⁶⁴ Μπούρας, 2006: 68-69.

⁶⁵ Λαμπρινουδάκης, 2008: 162.

και η ύλη. Η αυθεντική ύλη διαφοροποιημένη ή ακόμη και αδιαμόρφωτη, μπορεί μελλοντικά να αποτελέσει πηγή ιστορικών και επιστημονικών γνώσεων, σήμερα απρόσιτων ή χωρίς ενδιαφέρον. Κατά συνέπεια οφείλουμε να είμαστε σχολαστικοί και με την υλική ακεραιότητα του μνημείου.⁶⁶

Ο χαρακτήρας του έργου που παράγεται τα τελευταία χρόνια από τις υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, από τις διεπιστημονικές επιτροπές του, αλλά και από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, στους χώρους δηλαδή που εκπροσωπείται το ειδικότερο επιστημονικό δυναμικό της χώρας, δείχνει ότι η κρατούσα τάση υιοθετεί σήμερα την εν μέρει επιλογή της ανασύστασης του μνημείου.⁶⁷

3.8 Η έννοια της διαχείρισης μνημείων

Η έννοια της *διαχείρισης των μνημείων* και σε γενικές γραμμές της *πολιτισμικής κληρονομιάς* προήχθη στην Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση και μετά. Η διαχείριση αρχικά αντιμετωπίστηκε με αρνητικό τρόπο από τους αρχαιολόγους, οι οποίοι έχουν ως κύριο μέλημά τους την μελέτη, αλλά και την συντήρηση των αρχαίων μνημείων. Ο λόγος ήταν διότι μέχρι εκείνη την εποχή η λέξη διαχείριση παρέπεμπε κυρίως σε οικονομική διαχείριση και κατά συνέπεια σε οικονομική προσέγγιση των πολιτισμικών αγαθών.⁶⁸

Σημαντικό είναι ότι σε σύντομο χρονικό διάστημα ο όρος ανέκτησε την ευρύτερη έννοιά του, συσχετίζοντας τα μνημεία με την όλη συμπεριφορά των ανθρώπων απέναντί τους. Έγινε σαφές λοιπόν ότι η *διαχείριση των μνημείων* είναι η *συστηματική συμπεριφορά μας προς τα μνημεία*, και πιο συγκεκριμένα το ενδιαφέρον και η εκτίμηση γι' αυτά, η αναζήτηση και η καταγραφή τους, η έρευνα για την γνώση, την κατανόηση και την ερμηνεία τους, η αξιολόγηση και ο κανονισμός της μεταχειρίσής τους, η μέριμνα και η διαδικασία της προστασίας της διατήρησής τους, ώστε να παραδοθούν κατά το δυνατόν χωρίς φθορά στις επόμενες γενεές, οι ενέργειες αποκατάστασής τους, η διάδοση του πολιτιστικού τους περιεχομένου στο ευρύ κοινό, η χρησιμοποίησή τους ή μη για σύγχρονες δραστηριότητες, αλλά και το ενδιαφέρον

⁶⁶ Μπούρας, 2006: 67-68.

⁶⁷ Λαμπρινουδάκης, 2008. 162-163.

⁶⁸ Λαμπρινουδάκης, 2008: 149.

και η θετική στάση του ίδιου, του ευρύτερου κοινού και των φορέων εξουσίας για τα μνημεία.⁶⁹

Η θετική προσέγγιση της διαχείρισης των μνημείων, δηλαδή η μελέτη, η προστασία και η συντήρησή τους, αναπτύχθηκε στην Ελλάδα κυρίως από τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους και μετά, με τον κωδικοποιημένο νόμο 5432/1932 και τους διεθνείς χάρτες που υπέγραψε και η Ελλάδα. Ο θετικός χειρισμός του μνημείου ως ανεκτίμητου κοινωνικού αγαθού έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα αφενός στην έρευνα (κυρίως στην αποκάλυψη μνημείων με ανασκαφές) και στη μελέτη του μνημειακού πλούτου και αφετέρου στην προστασία του από επεμβάσεις της σύγχρονης ζωής (αναγκαστικές ανασκαφές, απαλλοτριώσεις, περιφράξεις προσβάσεις κτλ.). Η ενεργητική προστασία, δηλαδή η συντήρηση και η αποκατάσταση των μνημείων, ασκήθηκε μέσα σ' εκείνο το πλαίσιο με έντονα επιλεκτικό και, στις περισσότερες περιπτώσεις, εμπειρικό χαρακτήρα.

3.8.1 Οι τομείς της διαχείρισης

Εφόσον ορίσαμε ως διαχείριση των μνημείων την όλη μας τοποθέτηση και συμπεριφορά απέναντι στα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος, πρέπει να κάνουμε μία αναφορά στους τομείς της διαχείρισης, δηλαδή σε όλες τις ενέργειές μας που έχουν σχέση με τα μνημεία και που οι κυριότερες είναι:⁷⁰

Η συνειδητοποιημένη στάση ειδικών, αρμοδίων και κοινού απέναντι στα μνημεία. Οφείλουμε όλοι να σεβόμαστε τα μνημεία ως σημαντικότερα και μοναδικά ιστορικά και πολιτισμικά ντοκουμέντα, καθώς και να επιδεικνύουμε ενδιαφέρον για τη γνωριμία, την κατανόησή, την προστασία και τη συντήρησή τους. Μόνο με αυτή την προϋπόθεση ως απαραίτητο κανόνα μπορούμε να προβαίνουμε σε οποιαδήποτε ενέργεια σχετικά με αυτά.

Η αναζήτηση και η συστηματική καταγραφή των μνημείων. Οι δύο αυτές ενέργειες θεωρούνται επίσης σημαντικές προϋποθέσεις για την άσκηση μιας θετικής πολιτικής απέναντι στα πολιτισμικά μας κατάλοιπα.

⁶⁹ Λαμπρινουδάκης, 2008: 150-151.

⁷⁰ Λαμπρινουδάκης, 2008: 151-153.

Η ανασκαφική δραστηριότητα. Μέσω της ανασκαφής, έρχεται στο φως πληθώρα αρχαιολογικών κατάλοιπων του παρελθόντος. Στην Ελλάδα μάλιστα, η ανασκαφή αποτελεί έναν ιδιαίτερα σημαντικό τομέα διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς. Όμως η ανασκαφή δεν πρέπει να γίνεται επιπόλαια, και θα πρέπει να ακολουθούνται οι παρακάτω κανόνες:

- i. Για να δικαιολογείται μια νέα ανασκαφή πρέπει να αποσκοπεί στην απόκτηση σημαντικών νέων επιστημονικών γνώσεων και όχι να γίνεται για την συμπλήρωση ήδη κεκτημένων γνώσεων.
- ii. Προκειμένου να πραγματοποιηθεί μια ανασκαφή πρέπει πρώτα να είναι εξασφαλισμένα όλα τα μέσα για την ολοκλήρωση της πράξης καθώς επίσης και για την συντήρηση και προστασία τους όταν έρθουν στο φως.
- iii. Η ανασκαφική έρευνα πρέπει να γίνεται κάτω από την εποπτεία μιας διεπιστημονικής ερευνητικής ομάδας, ώστε να αξιοποιείται και να εξασφαλίζεται κάθε πληροφορία που απορρέει από αυτή, αλλά παράλληλα να διασφαλίζεται και η καλύτερη δυνατή συντήρηση των ευρημάτων.
- iv. Να λαμβάνεται μέριμνα για την μελλοντική διαμόρφωση του περιβάλλοντα μνημειακού χώρου.

Το επόμενο σημαντικό στάδιο στη διαχείριση των καταλοίπων του παρελθόντος αποτελεί η *αξιολόγηση ενός μνημείου ή μνημειακού χώρου*. Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι τα μνημεία προσδίδουν πολλές αξίες στην κοινωνία. Οι βασικές κοινωνικές αξίες είναι η επιστημονική αξία, η ιστορική αξία, η σπανιότητα, η παλαιότητα, η εθνική αξία, η τοπική αξία, η θρησκευτική αξία, η αισθητική αξία, η αξία της καλής διατήρησης και της αυθεντικότητας, η διδακτική αξία, η πολιτισμική αξία, η οικονομική/τουριστική αξία, καθώς και η αξία από τη δυνατότητα νέας χρήσης.

Ο καθορισμός χειρισμού του μνημείου. Ο χειρισμός ενός μνημείου ή του μνημειακού συνόλου είναι το επόμενο μέλημα που άπτεται της προσοχής μας. Έχοντας διερευνήσει, εκτιμήσει και συνθέσει μια ιεραρχική κλίμακα στις παραπάνω αξίες, οι διαχειριστές του μπορούν, μετά την αξιοποίησή του ως επιστημονικού τεκμηρίου, να επιλέξουν και τον περαιτέρω τρόπο χειρισμού του. Οι τρόποι, αν και διαφέρουν

ανάλογα με την περίπτωση, θα μπορούσαν να καταταχθούν σε γενικές γραμμές ως εξής:

- i Να διατηρηθεί σε ελεύθερο χώρο, ορατό, ανοιχτό στο ευρύ κοινό.
- ii Να διατηρηθεί μέσα σε προστατευτικό κτίσμα.
- iii Να κριθούν τα μνημειακά κατάλοιπα διατηρητέα και επισκέψιμα μέσα σε σύγχρονα κτήρια (σε υπόγεια ή πιλοτές).
- iv Να διατηρηθεί σε κατάχωση, μετά τη διερεύνηση, την τεκμηρίωση και τη μελέτη του.
- v Να αποσπασθεί από το έδαφός του και να μεταφερθεί σε άλλο χώρο.
- vi Να διαλυθούν τα μνημειακά κατάλοιπα.

Η ανάδειξη. Το μνημείο, με βάση τη σύγχρονη έννοια της διαχείρισης, θεωρείται ως κοινωνικό αγαθό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στους τρόπους μεταχείρισης των μνημειακών καταλοίπων που όπως αναφέραμε κατηγοριοποιούνται από τη συντήρηση και τη δημόσια έκθεση μέχρι τη διάλυση, μπορεί να γίνει διάκριση σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αποδίδει το μνημείο εμμέσως ως αγαθό στην κοινωνία, δηλαδή ως επιστημονική και ιστορική γνώση. Μέσω αυτού του τρόπου, το μνημείο αφού ερευνηθεί και δημοσιευθεί, ή φυλάσσεται σε υπόγειο ή καταχώνεται ή διαλύεται. Η δεύτερη είναι εκείνη που καθιστά το μνημείο άμεσα βιούμενο κοινωνικό αγαθό. Διατηρείται δηλαδή το μνημείο ορατό, επισκέψιμο και διαμορφώνεται έτσι ώστε να αποτελεί ένα αναγνώσιμο σύνολο από το ευρύ κοινό. Μέσω αυτής της απτής βίωσης του μνημείου από την κοινωνία, τείνει η δεύτερη κατηγορία να διεκδικήσει πλήρως τη σύγχρονη έννοια της διαχείρισης.⁷¹

⁷¹ Λαμπρινουδάκης, 2008: 154-161

Κεφάλαιο 4

Επίλογος

Κλείνοντας την εργασία αυτή μπορούμε να πούμε ότι η Νεμέα μαζί με το Δίον αποτελούν δύο αρχαιολογικά πάρκα, τα οποία βρίσκονται σε έναν απέραντο αρχαιολογικό χώρο, ο οποίος έχει διατηρήσει τα περιβαλλοντικά του στοιχεία και προσφέρεται για μελλοντικές ανασκαφές.

Είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι ο αρχιτεκτονικός και πολεοδομικός σχεδιασμός που εφαρμόστηκε στον αρχαιολογικό χώρο της Νεμέας, από την αναστύλωση των αρχαίων κτισμάτων μέχρι τη δημιουργία του αρχαιολογικού πάρκου, είχε ως πρωτεύον μέλημά του τη διατήρηση και την ανάδειξη της αυθεντικότητας των μνημείων στις υλικές, μορφολογικές, νοηματικές και πολιτισμικές τους διαστάσεις.

Το Μουσείο το οποίο βρίσκεται στο πάρκο της Νεμέας, έχει βασικά σχεδιαστεί ως αναπόσπαστο κομμάτι του αρχαιολογικού χώρου του Ιερού του Διός, σε μία προσπάθεια να φέρει τον επισκέπτη σε άμεση και αυτόματη επαφή με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του χώρου, καθώς και με τα κινητά ευρήματα που τεκμηριώνουν την ιστορία του. Βρίσκεται σε διάταξη παράλληλη προς τον ναό και σε καμία περίπτωση δεν επισκιάζει τον αρχαιολογικό χώρο, αλλά αντιθέτως τον αναδεικνύει. Εδώ οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι καθ' όλη την διάρκεια που βρίσκεται ο επισκέπτης εντός του Μουσείου, δεν παύει να έχει άμεση οπτική επαφή με τον αρχαιολογικό χώρο και με την στενή πλευρά του Ναού του Διός, μέσω ενός μεγάλου παραθύρου. Οι διαστάσεις του παραθύρου είναι κατά τέτοιο τρόπο μελετημένες, ώστε η εικόνα του ναού να πλαισιώνεται ακριβώς δίνοντας την εντύπωση φυσικού πίνακα (**Εικ. 23**).

Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, ο ναός του Διός αποτελεί κομμάτι μίας σωστής αναστύλωσης. Ο τρόπος και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, συμβαδίζει με τις επιταγές που ορίζει η σύγχρονη αρχαιολογία. Τα μέρη που έχουν αναστηλωθεί ή συμπληρωθεί είναι αποτέλεσμα πολύωρης έρευνας και μελέτης, προκειμένου να ανταποκρίνονται στην αυθεντική εικόνα του ναού, αλλά παράλληλα να είναι και

ευδιάκριτα μεταξύ τους. Μέσα από την αναστύλωση αυτή (Εικ. 24), μπορεί ο επισκέπτης να δημιουργήσει στο μυαλό του μία εικόνα για το πώς ήταν ο ναός στα χρόνια της δόξας του, ενώ συγχρόνως να νιώσει τη νοσταλγία που προσφέρει ένας ερειπιώνας, αναλογιζόμενος την πορεία του στους αιώνες. Οι αναστηλωτικές εργασίες συνεχίζονται βέβαια στον χώρο (Εικ. 25). Κινητήρια δύναμη αποτελεί η ύπαρξη πάνω από το 70% του αρχαίου υλικού των κίωνων, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί, τονίζοντας και πάλι την ηθική υποχρέωση των διαχειριστών του μνημείου να προσφέρουν ένα μνημείο αυθεντικό τόσο ως προς τη μορφή όσο και ως προς την ύλη (Εικ. 26).

Ένα ακόμη στοιχείο ηθικής ανάδειξης στην Νεμέα είναι το στέγαστρο, το οποίο κτίστηκε για να σκεπάσει και να προστατεύσει το Λουτρό. Το στέγαστρο αυτό αποτελείται από αρχαίο υλικό που βρέθηκε στην περιοχή των ανασκαφών και κατά συνέπεια δένει αρμονικά με το τοπίο και τον υπόλοιπο περιβάλλοντα χώρο.

Παράλληλα στο μουσείο της Νεμέας παρουσιάζεται μια ολοκληρωμένη ιστορική πορεία του τόπου. Δεν απορρίπτεται καμία ιστορική περίοδος. Ακόμη και περίοδοι που αποτελούν μια δυσάρεστη ανάμνηση και θα μπορούσαν εύκολα να παραληφθούν, όπως η περίοδος των επιδρομών των σλαβικών φύλων και η δολοφονία του νεκρού στην Στοά του σταδίου, αναδεικνύονται και προβάλλονται.

Αδυναμία για το μουσείο αποτελεί ο τρόπος έκθεσης των ευρημάτων, ο οποίος δεν συμβαδίζει με τους σύγχρονους κανόνες της μουσειολογίας. Παρόλα αυτά, ο ίδιος ο εμπνευστής του αρχαιολογικού πάρκου, κ. Miller δηλώνει ικανοποιημένος από το μουσείο και από τον τρόπο που εκτίθενται τα ευρήματα⁷².

Βέβαια μπορεί η Νεμέα να αποτελεί παράδειγμα σωστής ανάδειξης και διαχείρισης ενός αρχαιολογικού χώρου, πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι δεν παύουν να υπάρχουν και εδώ προβλήματα. Όπως είδαμε, οι αρχαιολόγοι αποφάσισαν να σκάψουν το επίπεδο που βρισκόταν η εκκλησία με σκοπό να αποκαλύψουν τους τοίχους ενός πρωιμότερου οικοδομήματος το οποίο εικάζεται ότι χρησίμευε ως ξενώνας, μη διατηρώντας τις μορφές και τις χρήσεις που προσέλαβε το μνημείο κατά τη διάρκεια της ζωής του. Ωστόσο, δεν προχώρησαν σε ολοκληρωτική διάλυση του

⁷² Βλ. παράρτημα με συνέντευξη του αρχαιολόγου Stephen G. Miller.

παλαιοχριστιανικού ναού, αφήνοντας έτσι ένα δείγμα και από το βυζαντινό παρελθόν της περιοχής.

Στο πλαίσιο της ηθικής της διαχείρισης και προβολής της Νεμέας δεν μπορούμε να παραλείψουμε και την αναφορά στην αναβίωση των Νεμέων αγώνων, κάθε 4 χρόνια. Η διεξαγωγή των αγώνων γίνεται με τρόπο σεβαστό προς τον θεσμό και τα ιδανικά που πρέσβευε κατά την αρχαιότητα, όπως της τιμής, της δόξας και της ευγενούς άμιλλας. Ταυτόχρονα καθιστά τον επισκέπτη από απλό παρατηρητή της ιστορίας σε μέτοχο, και τον ίδιο τον αρχαιολογικό χώρο από ανενεργό κατάλοιπο του παρελθόντος, σε ζωντανό μέρος της κοινωνίας.

Ως τελικό συμπέρασμα της μελέτης που έγινε, μπορούμε να αναφέρουμε ότι η ανάδειξη και διαχείριση ανασκαφών και αρχαιολογικών χώρων, με σκοπό την απόδοσή τους στο κοινό, είναι μία σύνθετη διαδικασία, η οποία απαιτεί διεπιστημονικό σχεδιασμό για την ολοκληρωμένη προστασία του πολιτιστικού αγαθού αλλά και τη σωστή ανάδειξη, προβολή και διαχείρισή του. Η διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούν καθήκον και ευθύνη τόσο του εκάστοτε φορέα διαχείρισης όσο και των πολιτών στο σύνολό τους.

Πολλά είναι τα ηθικά ερωτήματα που προκύπτουν κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού, της μελέτης και της υλοποίησης των ενεργειών που συσχετίζονται με τις αρχαιότητες. Καμία όμως σαφής απάντηση δεν μπορεί να δοθεί, διότι κανένας άνθρωπος δεν είναι ικανός να θέσει μία διαχρονική κλίμακα αξιών για τα κατάλοιπα του παρελθόντος, λόγω της πεπερασμένης φύσης του. Οι ηθικές αξίες μεταβάλλονται ανάλογα με την εποχή, τις συνθήκες και τις καταστάσεις που ζει και βιώνει, και κατ' επέκταση υπόκεινται σε μια διαρκή αναθεώρηση.

Βιβλιογραφία

- Fairclough G., 1999:** “The Archaeology and Anthropology of Landscape: shaping your landscape” *Protecting time and space: understanding historic landscape for conservation in England*, *One World Archaeology*: 119-34.
- Gruben G., 2000:** *Ιερά και Ναοί των αρχαίων Ελλήνων*, Μετάφραση: Δήμητρα Ακτσελή, Εκδόσεις Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Hill B. H., 1966:** *The Temple of Zeus at Nemea*, Princeton: American School of Classical Studies at Athens, New Jersey.
- Miller S., 1980:** “Excavations at Nemea”, *Hesperia* 50 (1980), 64-65.
- Miller S., 1990:** *Nemea: A Guide to the Site and Museum*, Berkeley: 142-143.
- Miller S., 2005:** «Νεμέα, Μουσείο και Αρχαιολογικός Χώρος», μτφρ. Φωτεινή Αν. Μπαλλά, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων Διεύθυνση Δημοσιευμάτων, Αθήνα.
- Miller S., Παχύγιαννη-Καλούδη Φ., 1991:** «Μουσείο Νεμέας», *Αρχαιολογία*, 40 (1991), 88-89.
- Walker P., 2000:** “Bioarchaeological ethics: A historical perspective on the value of human remains” *In Biological Anthropology of the Human Skeleton*, New York, 3-39.
- Αποστολίδης Α., 2006:** *Αρχαιοκαπηλία και Εμπόριο Αρχαιοτήτων, Μουσεία, Έμποροι Τέχνης, Οίκοι Δημοπρασιών, Ιδιωτικές Συλλογές*, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα.
- Ανδρουλακάκης Ε., 2009:** *Εγχειρίδιο Αρχαιολογικής Νομοθεσίας, Σχολή Ξεναγών Κρήτης*, Ηράκλειο.
- Αντζουλάτου-Ρετσίλα Ε., 2005:** *Πολιτιστικά και Μουσειολογικά Σύμμεικτα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Αντζουλάτου-Ρετσίλα Ε., 2009:** *Σώμα και Μνήμη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Βουδούρη Δ., 2003: *Κράτος και Μουσεία. Το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων*, Αθήνα.

Γκαζή Α. - Νούσια Τ., 2003: *Μουσειολογία, Μέριμνα για τις αρχαιότητες, Αρχαιολογία στον Ελληνικό Χώρο*, τ. Γ', ΕΑΠ, Πάτρα.

Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή, 1996: λήμμα Νεμέα, 24, 107-108.

Καμουτσή Ε., 2010: «*Νεμέα – ο θησαυρός των Αηδονιών*», αδημοσίευτη σεμιναριακή εργασία στο Διατμηματικό και Διεπιστημονικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «*Ηθική Φιλοσοφία*», Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Καλαμάτα.

Κόκκου Α., 1977: *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα.

Κολώνας Λ., 2006: «*Διαχείριση αρχαιολογικών χώρων και μνημείων*», στο *Αξιοποίηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, Σεμινάριο στο πλαίσιο της Ελληνικής προεδρίας της Ευρωπαϊκής ένωσης υπό την αιγίδα του Υπουργείου πολιτισμού*, Εκδόσεις Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 47-48.

Κωστούρος Γ., 2008: *Νεμέων άθλων διήγησις*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα.

Λαμπρινουδάκης Β., 2008: *Δέκα μαθήματα αρχαιολογίας Οδοιπορικό από την αρχαία ελληνική τέχνη στη σύγχρονη ζωή*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.

Μακρής Ν., 2006: *Η αναστύλωση του ναού του Διός στη Νεμέα: συνοπτική έκθεση προόδου του έργου*, Πάτρα.

Μουρατίδης Ι. , 2000: *Ιστορία Φυσικής Αγωγής*, Θεσσαλονίκη.

Μπούρας Χ. 2006: «*Ολοκληρωμένη προστασία αρχαιολογικών χώρων και μνημείων*», στο *Αξιοποίηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, Σεμινάριο στο πλαίσιο της Ελληνικής προεδρίας της Ευρωπαϊκής ένωσης υπό την αιγίδα του Υπουργείου πολιτισμού*, Εκδόσεις Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και απαλλοτριώσεων, Αθήνα: 67-69.

Μπούρας Χ.-Τουρνικιώτης Π., 2010: *Συντήρηση Αναστύλωση και Αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα από το 1950 έως το 2002*, Εκδόσεις Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα.

Παυσανίας, 2^{ος} αιώνας π.Χ. : *Ελλάδος περιήγησις, Κορινθιακά.*

Τουλουμτζόγλου Α., 2004: *«Ιερή ολυμπιακή φλόγα Ολυμπιάθεν 776 π.Χ.-Αθήναζε 2004 μ.Χ. από την Ολυμπία 776 π.χ. στην Αθήνα 2004»*, Εκδοτικός Οίκος ΑΚΙΔΑ, Αθήνα.

Φίτσεν Κ., 2000: *«Αρχαιολογικές έρευνες στην Ελλάδα την Εποχή του βασιλιά Όθωνα (1832-1862)»*, Μ. Ζ. Κασιμάτη (επιμ.) στο *Αθήνα – Μόναχο Τέχνη και Πολιτισμός στη νέα Ελλάδα*, Εκδόσεις Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα, 213-225.

Φλογαΐτης Σ., Τρόβα Ε., 2004: *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, Εκδόσεις Σακκούλα, Αθήνα.

Prevention Analysis and Tools for Cultural Heritage (PATCH): Agreement n. 070401/2009/540426/SUB/A4: 6.

Κωδικοποίηση νόμου 5351/1932: *«Περί κωδικοποιήσεως των διατάξεων του Νόμ. 5351 ως και των εν ισχύι σχετικών διατάξεων των Νομ. ΒΧΜΣΤ', 2447, 491, 4823 και του Ν.Δ. της 12/16 Ιούν. 1926 εις εν ενιαίον κείμενον νόμου, φέρον τον αριθ. 5351 και τον τίτλον περί αρχαιοτήτων»*, (ΦΕΚ 275/Α'/24.8.1932).

Νόμος 1103/1980: *«Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 17ην Νοεμβρίου 1970 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως αφορώσης εις τα ληπτέα μέτρα διά την απαγόρευσιν και παρεμπόδισιν της παρανόμου εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβιβάσεως της κυριότητος των πολιτιστικών αγαθών»*, (ΦΕΚ 297/Α/ 29 Δεκεμβρίου 1980).

Νόμος 1126/81: *«Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 23ην Νοεμβρίου 1972 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως διά την προστασίαν της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής κληρονομιάς»*, (ΦΕΚ Α 32/10.2.1981).

Ιστοσελίδες

Αρβανιτίδου Ι., 2008: «*Τα Νέμεα*», ΝΑΥΣ – ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΔΙΑΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ,
<http://www.ngonaus.org/nauslib/texts/2008/Arvanitidou2008a.pdf>, (τελευταία πρόσβαση: Μάιος 2011).

Δασακλή Ν., 2006 «Ανασκαφικό Πάρκο Δισπηλίου, θέματα διαχείρισης, διατήρησης και συντήρησης αρχαιολογικών καταλοίπων in situ».,
<http://anaskamma.files.wordpress.com/2009/10/dasakli.pdf>, (τελευταία πρόσβαση: Φεβρουάριος 2012).

Γκανιάτσας Β., 2006: «Ανάδειξη αρχαιοτήτων στον αστικό χώρο: Στοιχεία για ένα γενικό πλαίσιο θεώρησης και πράξης», *MONUMENTA*, αστικός χώρος + αστικό πράσινο, προσεγγίσεις,
<http://www.monumenta.org/print.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=44>, (τελευταία πρόσβαση: Μάρτιος 2012).

Εφημερίδα Μακεδονία Θεσσαλονίκη, Τετάρτη 24 Ιανουαρίου 1996: «Επιστρέφει ο θησαυρός των Αηδονιών», <http://www.hyper.gr/makthes/960124/60124d01.html>, (τελευταία πρόσβαση: Μάιος 2011).

Οφέλτης, 2011, (ο φίλος της Νεμέας, μη κερδοσκοπικό σωματείο): «*Η Αναστύλωση του Ναού*», <http://www.opheltes.gr/reconstruction.asp>, (τελευταία πρόσβαση: Μάιος 2011).

Παπακυριάκου-Αναγνώστου Ε., 2000-2011: «Οι δώδεκα άθλοι»
http://www.sikyon.com/Thebes/Labors/labor_gr01.html, (τελευταία πρόσβαση: Μάιος 2011)

Πηγές εικόνων

Hill B. H., 1966: *The Temple of Zeus at Nemea*, Princeton: American School of Classical Studies at Athens, New Jersey.

Οφέλτης, 2011, (ο φίλος της Νεμέας, μη κερδοσκοπικό σωματείο): «*Η Αναστύλωση του Ναού*», http://www.opheltes.gr/temple_sc01.asp, (τελευταία πρόσβαση: Μάιος 2011).

Από προσωπικό αρχείο του συγγραφέα (7-6-2011).

Εικ. 1: Οφέλτης, 2011.

Εικ. 2: Οφέλτης, 2011.

Εικ. 3: Hill B. H., 1966.

Εικ. 4: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 5: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 6: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 7: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 8: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 9: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 10: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 11: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 12: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 13: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 14: Οφέλτης, 2011.

Εικ. 15: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 16: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 17: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 18: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 19: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 20: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 21: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 22: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 23: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 24: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 25: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Εικ. 26: Από προσωπικό αρχείο συγγραφέα.

Παράρτημα

Προσωπική συνέντευξη από τον πρώην επικεφαλής αρχαιολόγο της Νεμέας Stephen G. Miller (8/6/2011)

Ερωτήσεις – Απαντήσεις

Ερώτηση:

Όταν ήρθατε στην περιοχή και είδατε τον ναό, είχατε ήδη κατά νου να γίνει αναστύλωση;

Απάντηση:

Όταν πρωτοξεκίνησα να δουλεύω στην Αρχαία Νεμέα, δεν σκόπευα να κάνω αναστύλωση. Η ιδέα ήρθε αφού έγινε έρευνα στην γύρω περιοχή και συνειδητοποιήσαμε ότι μεγάλο μέρος από το αρχικό υλικό υπήρχε διασκορπισμένο στην περιοχή γύρω από τον ναό.

Ερώτηση:

Πού βρέθηκαν τα χρήματα για την αναστύλωση του Ναού του Διός στην Νεμέα;

Απάντηση:

Η ιδέα ξεκίνησε από την περιοχή, κατόπιν προτροπής του δημάρχου κύριου Πετρή. Η χρηματοδότηση του έργου έγινε εξ ολοκλήρου από ιδιώτες Έλληνες, αλλά κυρίως από Ελληνο-Αμερικάνους της Καλιφορνίας. Προκειμένου να επιτύχουν όμως την μεγαλύτερη δυνατή συλλογή χρημάτων και συμμετοχής σαν δικαιολογία έβαλαν την αναστύλωση ενός «ναού» στην Νεμέα. Με αυτό τον τρόπο πέτυχαν την συμμετοχή και της εκκλησίας, η οποία θεώρησε ότι επρόκειτο για έναν χριστιανικό ναό και όχι για έναν ειδωλολατρικό ναό για του οποίου την χρηματοδότηση ενδεχομένως να ήταν αδιάφορη.

Ερώτηση:

Ποιος ήταν ο απώτερος σκοπός αυτής της αναστύλωσης;

Απάντηση:

Αρχικά έπρεπε να δούμε τί μπορούσε να γίνει. Κατόπιν εκτενούς μελέτης των θραυσμάτων που υπήρχαν στην γύρω περιοχή, συμπεράναμε ότι μπορούμε να τα συγκολλήσουμε και να τα αναστυλώσουμε. Η αρχή έγινε το 2002 με την αναστύλωση δύο κίωνων που είχαν πέσει. Με αυτό τον τρόπο μπορούσαμε να δείξουμε στον επισκέπτη το μέγεθος του ναού και να φανταστεί περίπου το ύψος του.

Το σημαντικό είναι να πάνε τα θραύσματα στη σωστή τους θέση κατόπιν εκτενούς μελέτης και όχι να τοποθετηθούν αυθαίρετα. Τοποθετώντας τα θραύσματα στις αρχικές θέσεις τους έχουμε διπλό όφελος, αφενός προστατεύουμε τις ίδιες τις πέτρες από περαιτέρω διάβρωση, σκεπτόμενοι ότι θα έμεναν στο έδαφος, αφετέρου κερδίζουμε έναν ολόκληρο ναό.

Ερώτηση:

Ποιά είναι τα σχέδιά σας όσον αφορά τον ναό στο μέλλον;

Απάντηση

Το σχέδιο είναι να τοποθετηθούν ακόμα άλλοι 5 κίονες στην βόρεια πλευρά του ναού, ώστε να σχηματίσουμε και μια εικόνα για το μήκος του.

Ερώτηση:

Ποια είναι η άποψή σας για το ήδη υπάρχον μουσείο εντός του χώρου της Αρχαίας Νεμέας; Μήπως θα μπορούσε η έκθεση των ευρημάτων εντός του μουσείου να ήταν ακόμα καλύτερη;

Απάντηση:

Το μουσείο αυτό που θέλουμε, όσον αφορά την κατασκευή του, είναι να ταιριάζει με τον χώρο γύρω του σε σημείο που να περνά ουδέτερο στον επισκέπτη. Όσον αφορά την έκθεση στην οποία συμμετείχα και εγώ, πιστεύω ότι είναι αρκετά καλή και προσπαθεί και με σύγχρονα μέσα, όπως επεξηγηματικές πινακίδες, προβολή βίντεο, μακέτες, αναπαραστάσεις και άλλα. να δώσει μια εικόνα πάνω στον αρχαιολογικό χώρο. Προσωπικά πιστεύω και η μέθοδος με την οποία έχουμε εκθέσει τα αντικείμενα είναι απλή και βοηθά τους επισκέπτες να μάθουν πέντε πράγματα για την Νεμέα.

Ερώτηση:

Εντός του Μουσείου της Αρχαίας Νεμέας γίνεται και έκθεση του θησαυρού των Αηδονιών. Χωρίς να θέλω να επεκταθώ πάνω στην ιστορία αυτού του θησαυρού, που

ούτως ή άλλως γνωρίζουμε, πιστεύετε είναι σωστό να εκτίθεται σε αυτό το μουσείο δεδομένου του ότι προέρχεται από αλλού;

Απάντηση:

Δυστυχώς δεν υπάρχουν πολλά μουσεία. Καλά θα ήταν να υπήρχε ένα μουσείο κοντά στους τάφους, στα Αηδόνια. Εμείς τοποθετήσαμε την έκθεση λόγω έλλειψης χώρου σε μια από της αποθήκες που είχαμε. Πρέπει όμως να σκεφτούμε ότι ο χώρος των ταφών των Αηδονιών ούτε απαλλοτριωμένος είναι, αλλά ούτε και περιφραγμένος.

Ερώτηση:

Μιας και έμμεσα αναφερόμαστε στον τομέα της πολιτισμικής διαχείρισης, πως σας φαίνεται η κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα;

Απάντηση:

Στην Ελλάδα δυστυχώς δεν εκτιμάνε τα αρχαία. Να φανταστείτε για την ανέγερση αυτού του μουσείου καθώς και όλων των διαδικασιών που έλαβαν μέρος, όλα έγιναν από χρήματα ιδιωτών, περίπου 11.000.000 δολάρια! Το Υπουργείο Πολιτισμού δεν έδωσε τίποτα και τώρα έχει έναν αρχαιολογικό χώρο που έχει δεχθεί πάνω από 50.000 επισκέπτες, με μεγάλα οικονομικά οφέλη.

Ερώτηση:

Πιστεύετε η οικονομία της Ελλάδας μπορεί να ωφεληθεί από την ύπαρξη αρχαιολογικών χώρων;

Απάντηση:

Ακριβώς. Η Ελλάδα πρέπει να επενδύσει πάνω στον αρχαιολογικό τουρισμό. Άλλα κράτη, όπως η Ιταλία και η Τουρκία που είναι δίπλα στην Ελλάδα να έχουν μια τόσο βαριά βιομηχανία στηριζόμενη πάνω στον αρχαιολογικό τουρισμό με τεράστια οικονομικά οφέλη, ενώ η Ελλάδα με μια τεράστια ιστορία και αμέτρητα ευρήματα να αδιαφορεί. Προσωπικά πιστεύω ότι στην Ελλάδα θα έπρεπε να υπάρχουν τουλάχιστον 10 συστηματικές ανασκαφές κάθε χρόνο.

Ερώτηση:

Όπως γνωρίζουμε, η παλαιοχριστιανική κοινότητα δημιουργήθηκε δίπλα στα ερείπια ενός αρχαίου ναού. Πιστεύετε ότι η ύπαρξη του ναού στάθηκε ως αφορμή για την

δημιουργία της; Μήπως δηλαδή αναγνώριζαν κάτι το «ιερό» στον χώρο ή μήπως ήθελαν να εξαλείψουν εντελώς την παλιά θρησκεία και ο,τιδήποτε τη θύμιζε;

Απάντηση:

Αρχικά πρέπει να αναφέρουμε ότι ο Πausanias όταν επισκέφθηκε την περιοχή, ο ναός ήταν ήδη ερείπιο. Προσωπικά πιστεύω ότι αρχικά χρησιμοποίησαν τον ναό σαν εκκλησία, αλλά μετά το Θεοδόσιο καταστράφηκε, προκειμένου να φτιαχτεί νέος. Ως υλικό για τον νέο αυτό ναό σαφώς και χρησιμοποίησαν μέρη του ναού που τα είχαν εύκαιρα.

Ερώτηση:

Βλέπουμε ότι στην περιοχή υπήρξαν διάφορες φάσεις κατοίκησης αλλά και μεγάλες περιόδους πλήρους εγκατάλειψης του ναού. Πώς το εξηγείτε αυτό;

Απάντηση:

Μια πιθανή αιτία στο κενό κατοίκησης που παρατηρείται κατά το 550 μ.Χ., είναι ότι το ποτάμι πιθανώς να γέμισε με λάσπη και συνεπώς να είχαν λειψυδρία, γεγονός που τους οδήγησε να εγκαταλείψουν την περιοχή. Την ίδια περίοδο βρίσκουμε πολλούς τάφους με μικρής ηλικίας άτομα, μεταξύ 15-18 χρονών. Ο θάνατός τους προήλθε βάσει μελέτης από βουκονική πανώλη. Το 585 έγινε η εισβολή των Σλάβων οι οποίοι λεηλάτησαν και καταστρέψανε την περιοχή και δεν ξανακατοικήθηκε μέχρι το 1100 μ.Χ.

Ερώτηση:

Θα ήθελα να σας ρωτήσω κάτι, πιστεύετε πάνω στην ηθική ότι είναι σωστό να ανοίγουμε τάφους ή να εκθέτουμε τα οστά σε προθήκες στα μουσεία;

Απάντηση

Δεν είμαι φιλόσοφος και φαντάζομαι ούτε η ίδια η ηθική φιλοσοφία δεν μπορεί να δώσει μια καθαρή απάντηση. Πάντως, αν σε 1.000 χρόνια από τώρα ήξερα ότι τα κόκαλά μου θα βρίσκονται σε μια έκθεση, θα ένιωθα χαρούμενος.

Ερώτηση:

Ποια πιστεύεται είναι η άποψη της εκκλησίας σχετικά με το θέμα αυτό;

Απάντηση:

Δεν είμαι σίγουρος, αλλά θα σάς απαντήσω με ένα περιστατικό. Θυμάμαι έναν ιερέα της περιοχής, που είχε έρθει κατά την διάρκεια των ανασκαφών και της αποκάλυψης ενός τάφου. Παρόλο που είδε με τα μάτια του όλη τη διαδικασία, δεν φάνηκε να ενοχλείται και μάλιστα στο τέλος ζήτησε αν θα μπορούσαμε να πάρουμε σαν εργάτη στις ανασκαφές έναν συγγενή του.

Ερώτηση:

Στην περίπτωση την βασιλικής, γνωρίζουμε ότι προβήκατε σε εν μέρει αφαίρεση του δαπέδου της προκειμένου να φανερωθούν τα θεμέλια μιας πρωιμότερης κατασκευής. Πιστεύετε ότι αυτή η κίνηση ήταν σωστή, δεδομένου ότι έπρεπε να καταστραφεί μέρος της βασιλικής;

Απάντηση:

Σαν αρχαιολόγος δεν επιλέγω τί πρέπει να ανασκαφεί και τί δεν πρέπει. Η εν μέρει ανασκαφή δεν επιτρέπεται.

Ερώτηση:

Πιστεύετε ότι ο ρόλος του αρχαιολόγου είναι σημαντικός στην κοινωνία, δεδομένου ότι ασχολούμαστε με υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος;

Απάντηση:

Θα απαντήσω με μια ιστορία. Ο δάσκαλος μου, κος Homer Tomson, δούλευε στην ανασκαφή. Καθημερινά τον επισκέπτονταν χωρικοί της περιοχής και ρωτούσαν για τα αρχαία ερείπια και τα ευρήματα, και ο ίδιος με διάθεση απαντούσε όλες τις ερωτήσεις τους. Τότε τον ρώτησα, γιατί αφιέρωνε τον λίγο ελεύθερο χρόνο του με τους αγράμματους χωρικούς. Τότε μου απάντησε: «Εμείς οι αρχαιολόγοι είμαστε άχρηστοι. Δεν προσφέρουμε στην κοινωνία πρώτες ανάγκες, σπίτια κτλ. Προσφέρουμε όμως την ιστορία τους. Είμαστε υποχρεωμένοι να προσφέρουμε στην κοινωνία αυτό που μπορούμε». Αυτά τα λόγια του τα κράτησα σαν συμβουλή.

Ερώτηση:

Παρατηρούμε ότι κάθε 4 χρόνια διοργανώνετε τα «Νέμεα», μια αθλητική εκδήλωση που γίνονταν στο παρελθόν. Πείτε μου λίγα λόγια για αυτό το δρώμενο.

Απάντηση:

Στα Νέμεα πρέπει να συνεχίσουμε να έχουμε αναβίωση. Εδώ θέλω να τονίσω πως αρχικά δεν το είχα σαν σκοπό. Η ιδέα ξεκίνησε το 1994 σαν αστείο από τους κατοίκους. Αυτή η «αναβίωση» άρεσε πάρα πολύ, τόσο στους ίδιους όσο και στη τοπική ηγεσία, στον δήμαρχο κτλ και αποφάσισαν να το καθιερώσουν. Σήμερα έχει αποκτήσει παγκόσμια φήμη και άνθρωποι από όλο τον κόσμο έρχονται και συμμετέχουν και διασκεδάζουν μαθαίνοντας. Η αίσθηση που έχεις όταν περνάς την ίδια στοά για να μπεις στο στάδιο, την οποία είχαν περάσει πριν χιλιάδες χρόνια οι αρχαίοι Έλληνες, είναι πραγματικά ανατριχιαστική. Αυτή η εκδήλωση δεν γίνεται πουθενά αλλού στον κόσμο, παρά μόνο στην Νεμέα της Ελλάδας.

Ερώτηση:

Κύριε Miller, τι θα θέλατε να πείτε στους σημερινούς Έλληνες σαν συμβουλή;

Απάντηση:

Να δείξετε στον κόσμο όχι μόνο τί ήταν η Ελλάδα, αλλά και τί είναι.

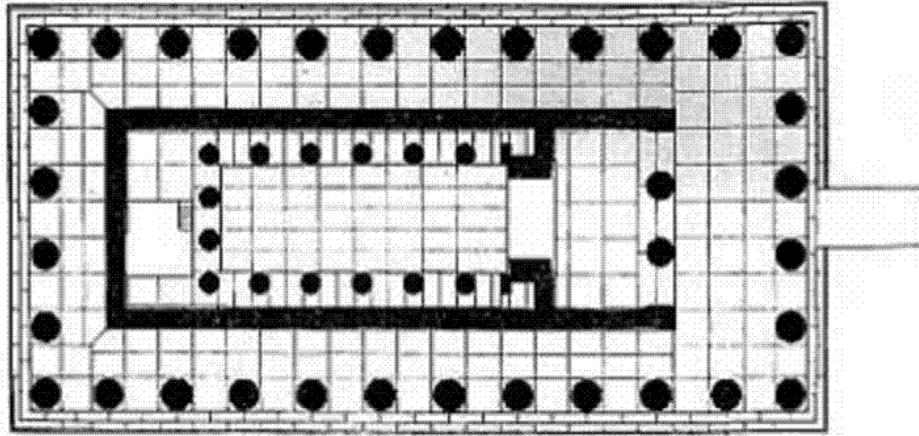
Εικόνες

Εικ. 1: Εναέρια άποψη του αρχαιολογικού χώρου της αρχαίας Νεμέας. Κάτω αριστερά απεικονίζεται ο ναός του Διός και δεξιά με κόκκινη στέγη το Μουσείο.

Εικ. 2.: Αεροφωτογραφία της Κοιλάδας της Αρχαίας Νεμέα από ανατολάς, με το Στάδιο. Σε πρώτο πλάνο στο κέντρο το Μουσείο (με την κόκκινη στέγη) και το Ιερό του Διός με τον Ναό δεξιά του.

Εικ. 3: Κάτοψη του Ναού του Διός της Νεμέας.

Εικ. 4: Φωτογραφίες από την περιοχή των Λουτρών.

Εικ. 5: Στέγαστρο της περιοχής των Λουτρών. Είναι κατασκευασμένο από επαναχρησιμοποιημένες κεραμίδες που βρέθηκαν στην περιοχή.

Εικ. 6: Άποψη από το εξωτερικό του μουσείου της Νεμέας.

Εικ. 7: Άποψη του αρχαιολογικού χώρου της Νεμέας.

Εικ. 8: Φωτογραφίες από το εσωτερικό του Μουσείου με τα εκθέματα.

Εικ. 9: Αίθριο του Μουσείου. Περιμετρικά βρίσκονται τοποθετημένα αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη.

Εικ. 10: Αρχιτεκτονικά μέλη εκτιθέμενα στον αίθριο χώρο του Μουσείου. Επάνω στους τείχους διακρίνονται επεξηγηματικές πινακίδες και σχετικές φωτογραφίες.

Εικ. 11: Φωτογραφίες από την αίθουσα όπου φυλάσσεται ο Θησαυρός των Αηδονιών.

Εικ. 12: Χώρος προβολής οπτικο-ακουστικού υλικού με τη χρήση νέων τεχνολογιών για την περιοχή της Αρχαίας Νεμέας.

Εικ. 13: Φωτογραφίες των εκθεμάτων από τον Θησαυρό των Αηδονιών.

Εικ. 14: Ο ναός του Διός με τους τρεις κίονες πριν την αναστήλωση.

Εικ. 15: Φωτογραφία του πρώην επικεφαλής αρχαιολόγου της Νεμέας καθηγητή Stephen G. Miller.

Εικ. 16: Φωτογραφίες κατά την διάρκεια των ανασκαφών. Εκταφή νεκρού.

Εικ. 17: Προθήκη εντός του μουσείου με δείγμα ταφής νεκρού.

Εικ. 18: Άποψη του δρόμου που οδηγεί τον επισκέπτη από το Μουσείο στον αρχαιολογικό χώρο.

Εικ. 19: Προθήκη εκτός του αρχαιολογικού χώρου της Νεμέας. Παλαιοχριστιανικός τάφος του 6^{ου} αι. μΧ. Τυπική ταφή της περιόδου, με το σώμα τοποθετημένο με το κεφάλι προς δυσμάς, κοιτώντας ανατολικά, σε έναν τάφο κτισμένο από απλές λίθινες πλάκες.

Εικ. 20: Προθήκη με τα οστά του «τελευταίου παλαιοχριστιανού».

Εικ. 21: Φωτογραφίες από την διάρκεια των ανασκαφών εντός της στοάς του Σταδίου και της ανεύρεσης των ανθρώπινων λειψάνων του «τελευταίου παλαιοχριστιανού». Οι φωτογραφίες βρίσκονται αναρτημένες στους τείχους εντός του Μουσείου.

Εικ. 22: Λεπτομέρεια θόλου του κρανίου με ίχνη πληγής από αιχμηρό όπλο.

Εικ. 23: Παράθυρο από το εσωτερικό του Μουσείου με φόντο τον αρχαιολογικό χώρο της Νεμέας. Στο βάθος διακρίνεται ο Ναός του Διός. Μπροστά από το παράθυρο φαίνεται μακέτα αναπαράστασης του χώρου της Νεμέας κατά τα αρχαία χρόνια.

Εικ. 24. Ο ναός του Διός μετά την αναστήλωση. Διακρίνονται οι συμπληρώσεις με πιο ανοικτό χρώμα και οι αναστηλωμένοι κίονες.

Εικ. 25: Φωτογραφίες από τον χώρο όπου γίνονται οι συμπληρώσεις και οι επικολήσεις των αρχιτεκτονικών μελών, εν ώρα εργασίας.

Εικ. 26: Φωτογραφίες από συμπληρωμένα αρχιτεκτονικά μέλη του ναού του Διός.
Διακρίνονται με πιο ανοικτό χρώμα οι συμπληρώσεις.